

SYNOCHI

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

E-JOURNAL OF THE LAB "CHURCH AND CULTURE"

DEPARTMENT OF THEOLOGY

FACULTY OF THEOLOGY

NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS

ΤΕΥΧΟΣ 4 ▪ VOLUME 4

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2025 ▪ DECEMBER 2025

Η συμβολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην εποποιία του '40.

Αψευδείς μαρτυρίες του, αυτόπτου και αυτηκόου μάρτυρος, Αρχιδιακόνου του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθου, Νικοδήμου Βαλληνδρά

Μογλενίδης Δ. Ηλίας⁹⁸¹

Εισαγωγικά

Κατά τα έτη 1940-1941, εντοπίζουμε, στην Ελλάδα, την έκρηξη και, αργότερα, τη λήξη του αιματηρού Ελληνοϊταλικού Πολέμου⁹⁸². Η 28η Οκτωβρίου 1940 αποτελεί τη φωτεινή στιγμή στη μεγάλη λεωφόρο της ελευθερίας, της ανθρωπογεωγραφίας και του χωροχρόνου. Η Εκκλησιαστική και Εθνική Ιστορία, πριν από, ακριβώς, 85 έτη (1940-2025), κατέγραψε, μέσω της ισχυράς γραφίδος της, με χρυσά γράμματα, την ιστορική και ηρωική λέξη «ΟΧΙ». Μια τριγράμμη λέξη, με άκρατο δυναμισμό και νηφάλιο σθένος, που διαλαλούσε, με την, λακωνικά, απόλυτη άρνηση, μετά γενναιότητα και ευψυχίας, εντός και εκτός των Ελληνικών συνόρων, στα τετραπέρατα του κόσμου, την ελευθερία της Πατρίδος.

Το απόλυτο και αμετακίνητο αθάνατο ιστορικό «ΟΧΙ» επέφερε τη σύγκρουση δύο διαφορετικών καταστάσεων και κόσμων. Από την μια πλευρά δέσποζε η αλαζονεία και η τυραννία του εχθρού, ο οποίος βρισκόνταν προ των πυλών. Από την άλλη πλευρά, όμως, υπήρχαν, ως ανάχωμα, η ελευθερία και η ανθρωπινή αξιοπρέπεια. Ο ελληνικός λαός εξελήφθη υπό των Ιταλών ως μικρός, φτωχός και ταλαιπωρημένος. Όμως, απέδειξε, ότι είναι, πάντοτε, υπερήφανος, αξιοπρεπής και αφοσιωμένος σε ευγενή ιδανικά. Διότι, ο Ελληνικός λαός δεν αμφιταλαντεύτηκε, ούτε στιγμή, διότι, όντως, ακολούθησε τη σωστή πλευρά της ιστορίας.

Και, ξαφνικά, στο ανάχωμα του σκότους του φασισμού και του ναζισμού, άναψε το κερι της λευτεριάς. Κατά συνέπεια, με γρήγορους ρυθμούς πάρθηκε η μεγίστη απόφαση, που σηματοδοτούσε και καθόριζε την ιστορική διαδρομή του Ελληνικού Έθνους. Μια απόφαση, για την οποία η

⁹⁸¹ Διδάκτωρ Θεολογίας Α.Π.Θ., Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού Α.Π.Θ., Δ/ντής Βιβλιοθήκης και Ιστορικού Αρχείου Ι.Ε.Θ.Π. «Μέλαθρον Αναστασίου-Ιουλίας Μπίλλη»

⁹⁸² Κ. Νούσκας, *Η πραγματική αλήθεια για το Έπος του Σαράντα*, (Φως στην πλαστογράφηση του ελληνοϊταλικού πολέμου), έκδ. Ο.Χ.Α. «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1987. Κ. Νούσκας, *Ο Ελληνοϊταλικός και ο Ελληνογερμανικός πόλεμος από την άλλη πλευρά του λόφου*, έκδ. Ο.Χ.Α. «Λυδία», Θεσσαλονίκη 2000, σ. 13-206. Κ. Αιμιλιανός, *Διπλωματικά στιγμιότυπα της Βαλκανικής Πολιτικής μας από το 1912 μέχρι το 1941*, ανάτυπο, έκδ. Ε.Μ.Σ., Θεσσαλονίκη 2020, σ. 13.

χώρα είχε επιμελώς προετοιμασθεί πολιτικά, διπλωματικά και στρατιωτικά, βασισμένη σε στέρεες στρατηγικές εκτιμήσεις και δυνάμεις.

Το θρυλικό «ΟΧΙ», αφού διάνυσε μια εθνοθρησκευτική πορεία, που ξεκινούσε από τα χείλη και κατέληγε στις καρδιές των Ελλήνων, μετουσιώθηκε, τελικά, σε αληθινό «Έπος του Σαράντα». Τελικά, ήταν ένα πραγματικό «θαύμα», το οποίο άλλαξε το ρου της Παγκόσμιας Ιστορίας.

Τα ιστορικά γεγονότα είναι, λίγο έως πολύ, γνωστά. Επί της ουσίας, ξετυλίγονται, ως ιστορικό κοντάκι και χρονολογικός πάπυρος, ξεκινώντας με τον αναίτιο, απρόκλητο, άνανδρο, άτιμο και απροσδόκητο τορπιλισμό της σημαιοστολισμένης Ελληνικής φρεγάτας «Έλλης», η οποία βρισκόταν, αγκυροβολημένη, στο λιμάνι της νήσου Τήνου⁹⁸³. Το, άκρως, προκλητικό και δυσάρεστο, συνάμα, γεγονός πραγματοποιήθηκε ανήμερα της θεομητορικής εορτής της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, στις 15 Αυγούστου 1940⁹⁸⁴. Η λαβωμένη Μεγαλόχαρη μάνα της Τήνου υπήρξε και η βασική αιτία, ώστε να θιγεί και προβληθεί η θρησκευτική και εθνική αξιοπρέπεια των, όπου γης, Ελλήνων!⁹⁸⁵

Κατόπιν, στο άκουσμα των ιταλικών αξιώσεων, μέσω του ιταμού ιταλικού τελεσιγράφου, να διέλθουν την Πατρίδα μας, άνευ αντιστάσεως, ηκούσθη, στεντορεία τη φωνή, η άρνηση του Έλληνα Πρωθυπουργού Ιωάννου Μεταξά, η οποία υπήρξε άμεσος, σταθερή και σαφής, με την εξής ιστορική φράση: «Alors, c'est la guerre»⁹⁸⁶, που στα γαλλικά, όπου τότε ήταν η γλώσσα των διπλωματών, σήμαινε: «Λοιπόν, έχουμε πόλεμο!»⁹⁸⁷.

Στο σημείο αυτό, να σημειωθεί, ότι «Ο ίδιος ο Μεταξάς, στις 28 Οκτωβρίου 1940, και συγκεκριμένα, στις πέντε το πρωί, ώρα Ελλάδος, στο Υπουργικό Συμβούλιο, που είχε συγκαλέσει, για ν' αποφασίσουν την κήρυξη του πολέμου, «επήρε από τα διατάγματα πρώτον το της γενικής

⁹⁸³ Ηλ. Ρουμάνης, *Ο Τορπιλισμός της «Έλλης» κατά το έπος του 1941-1941*, έκδ. Τήνος Αθήνα Σεπτέμβριος 2002, σ. 17-367. Κ. Αιμιλιανός, *Διπλωματικά στιγμιότυπα της Βαλκανικής Πολιτικής μας από το 1912 μέχρι το 1941*, ό.π., σ. 15.

⁹⁸⁴ Πρωτ. Θεοδ. Ζήσης, *Το θαύμα του '40 θαύμα της Μεγαλόχαρης*, έκδ. «Το Παλίμψηστον», Θεσσαλονίκη 2016, σ. 22-23, 27 και 32. Μαρίνα Πετράκη, *1940-Ο άγνωστος πόλεμος. Η ελληνική πολεμική προσπάθεια στα μετόπισθεν*, έκδ. Καθημερινή, Αθήνα 2023, σ. 219.

⁹⁸⁵ Μ. Πρωτ. Δημ. Βακάρος, *Η συμβολή της Εκκλησίας στην εποποιία του 1940*, ανάπτυπο, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1988, σ. 809. Ευσταθ. Μπάστας, *Αναφορά στο 1940*, έκδ. Γ', έκδ. Αδελφ. Θεολ. «Σωτήρ», Αθήνα 1998, σ. 19-20. *Το έπος του '40. Λαϊκή Εικονογραφία*, έκδ. Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήνα 2014, σ. 5-6.

⁹⁸⁶ Αναστ. Δάρδας, *Ένα απλοϊκό Δοξαστικό στην εποποιία του 1941-1941*, ανάπτυπο, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1985, σ. 6.

⁹⁸⁷ Μαρίνα Πετράκη, *1940-Ο Άγνωστος Πόλεμος*, έκδ. Η Καθημερινή, Αθήνα 2023, σ. 104.

επιστρατεύσεως και είπε: - Θέτω προς υπογραφήν τα διατάγματα ταύτα και υπογράψω πρώτος. Έκαμε το σημείον του σταυρού, υπέγραψε και προσέθεσε: - Ο Θεός σώζει την Ελλάδα»⁹⁸⁸.

Σύντομα, οι Έλληνες ξεχύθηκαν στους δρόμους των Αθηνών, εν μέσω ζητωκραυγών, σαν να ήταν μια σπουδαία και μεγάλη εθνική γιορτή! Οι πανένδοξοι στρατιώτες μας αναχωρούσαν για το μέτωπο, «με το χαμόγελο στα χείλη»⁹⁸⁹, όπως ακριβώς αναγράφεται και στο αντίστοιχο γνωστό πατριωτικό άσμα. Οι επευφημίες των πολιτών, αλλά και οι ευχές των μητέρων και των συζύγων προσέδιδαν έναν άκρως πανηγυρικό τόνο, στην όλη πολεμική συγκινητική ατμόσφαιρα! Αυτή είναι, ίσως, η λαμπρότερη ακτινοβολία της μεγάλης Εποποιίας.

Οι πάνσεπτοι Ιεροί Ναοί πλημμύρισαν ασφυκτικά από ανθρώπους, πάσης ηλικίας, άνδρες, γυναίκες και μικρά παιδιά, οι οποίοι επικαλούνταν τη σκέπη και τη βοήθεια της Παναγίας μας⁹⁹⁰. Και πράγματι, η Υπέρμαχος Στρατηγός, για άλλη μια φορά, στεκόταν, συμπαραστάτρια των καλλινίκων αγώνων του Θεοτοκοφρουρήτου, του Θεοτοκοσκεπάστου και Θεοτοκοφυλάκτου Έθνους μας! Οπότε, και, μέσα από τα διάφορα καθημερινά θαύματα, αλλά, κυρίως, από τις συνεχείς εμφανίσεις, συνάμα, της Παναγίας, επιβαλλόταν, να γραφτεί το «Θεοτοκάριο του Σαράντα».

Η εσωτερική κατάσταση του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθου, κατά τις παραμονές του πολέμου του 1940

Την Κυριακή, 27 Οκτωβρίου 1940, πραγματοποιήθηκαν τα Εγκαίνια του Ιερού Ναού της Αγίας Φωτεινής Νέας Σμύρνης Αθηνών. Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθος συναισθανόταν τη βαριά ευθύνη, την οποία έφερε απέναντι στον Ελληνικό Λαό, τον οποίο, και κατά την διάρκεια του πολέμου, θα χαλυβδώσει με το υψηλό θρησκευτικό και εθνικό φρόνημα.

Το πρόσωπό του ήταν φλογισμένο. Η ψυχή του γεμάτη από αγωνία. Οπότε, βγαίνοντας στην Ωραία Πύλη, με σκοπό, να κηρύξει τον Θείο Λόγο, δεν κατόρθωσε, παρά μόνο λίγες λέξεις, να προφέρει στην αγάπη του κόσμου, που περίμενε εναγωνίως, για να πληροφορηθεί τα σημαντικά ιστορικά γεγονότα, τα οποία επρόκειτο σε ολίγες ώρες, να τον αναστατώσουν⁹⁹¹. Είχε

⁹⁸⁸ Ευσταθ. Μπάστας, *Αναφορά στο 1940*, ό.π., σ. 50.

⁹⁸⁹ Μ. Πρωτ. Δημ. Βακάρος, *Η συμβολή της Εκκλησίας στην εποποιία του 1940*, ό.π., σ. 811. Κ. Βοβολίνη, *Η Εκκλησία εις τον αγώνα της Ελευθερίας 1453-1953*, έκδ. Κέρκυρα, Αθήναι 1952, σ. 266.

⁹⁹⁰ Σπ. Μινώτης, *Η εποποιία του 40-41*, Αθήνα 1981, σ. 16.

⁹⁹¹ Αρχιμ. Θεόκλ. Στράγκας, *Εκκλησίας Ελλάδος Ιστορία εκ πηγών αψευδών 1817-1967*, τόμ. Δ', χ.ε., Αθήναι 1969, σ. 2326.

συγκλονισθεί από τη συγκίνηση και τα βαθιά πατριωτικά αισθήματα, που εκείνη την κρίσιμη ώρα κατέθλιβαν την ψυχή του. Μας θυμίζουν, δε, τα αγιογραφικά: «περίλυπος εστίν η ψυχή μου έως θανάτου»⁹⁹², αλλά «και γενόμενος εν αγωνία εκτενέστερον προσηύχετο»⁹⁹³.

Η στάση της Ορθόδοξης Εκκλησίας κατά το έπος του 1940

Στις 28 Οκτωβρίου 1940, ημέρα Δευτέρα, κηρύσσεται η Ελλάδα, σε έκτακτη εμπόλεμη κατάσταση, ήτοι επιστράτευση⁹⁹⁴. Η Ορθόδοξη Εκκλησία επιστρατεύθηκε. Οι ιερείς συνάχθηκαν, επί το αυτό, με σκοπό, τόσο τη συμμετοχή τους στην πρώτη γραμμή του μετώπου, όσο και την εμψύχωση των Ελλήνων αξιωματικών και στρατιωτών μας. Πολέμησαν, ως στρατιώτες του Χριστού και της Πατρίδος, ενώ, ταυτόχρονα, τελούσαν τα ιερατικά τους καθήκοντα, αόκνως και ανυστάκτως, υπό τις πιο αντίξοες συνθήκες. Οι εκκλησιαστικοί εκείνοι άνδρες έδωσαν το στίγμα, αλλά μας χάρισαν και το πρότυπο για την υγιή και ανδρεία στάση ενός ολόκληρου λαού απέναντι στην ιταμότητα του Ιταλού κατακτητή.

Κατά συνέπεια, η Ιερά Σύνοδος, συνελθούσα σε εκτάκτη Συνεδρία, υπό την προεδρεία του Αθηνών Χρυσάνθου, εξέδωσε Διάγγελμα προς τον Λαό, και Εγκύκλιο προς τους Ιεράρχες, τους οποίους καλούσε να αναπέμπουν δεήσεις και ικεσίες αναϊμάκτους υπέρ υγείας, ενισχύσεως και ευοδώσεως, νίκης και κράτους των Μαχομένων Στρατευμάτων.

Στο σημείο αυτό, αναφέρονται, περί του εν λόγω θέματος, επί λέξει: «...Η Εκκλησία ευλογεί όπλα τα ιερά και πέποιθεν, ότι όλα είναι τέκνα της Πατρίδος, ευπειθή εις το κέλευσμα Αυτής και του Θεού, θα σπεύσωσιν εν μιά ψυχή και καρδία να αγωνισθώσιν υπέρ βωμών και εστιών και της ελευθερίας και τιμής και θα συνεχίσωσιν ούτω την απ' αιώνων πολλών αδιάκοπον σειράν των τιμίων και ενδόξων αγώνων και θα προτιμήσωσι τον ωραίον θάνατον από την άσχημον ζωήν δουλείας...Και μη φοβώμεθα από των αποκτεινόντων το σώμα, την δε ψυχή μή δυναμένων αποκτείναι, ας φοβώμεθα δε μάλλον τον δυνάμενον και ψυχήν και σώμα απολέσαι. Επιρρίψωμεν επί Κύριον την μέριμναν ημών και αυτός θα είναι βοηθός και αντιλήπτωρ εν τη αμύνη κατά της αδίκου επιθέσεως των εχθρών. Ούτοι εν άρμασι και ούτοι εν ίπποις, ημείς δε εν ονόματι Κυρίου του Θεού

⁹⁹² *Ματθ.* 26, 38.

⁹⁹³ *Λουκ.* 22, 44.

⁹⁹⁴ Για την ιστορική επέτειο του έτους 1940, βλέπε: Σήφης Κόλλιας, *Το νόημα της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940 και τα Ελληνικά νεϊάτα*, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1969, σ. 8-36. Αρχ. Κρήτης Τιμόθεος, *Ανάμεσα στη ζωή και στο θάνατο*, χ.ε., Ηράκλειον 1982, 4-119.

και εν τη γενναιότητι και ανδρεία ημών μεγαλυθησόμεθα. Η χάρις του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού και η αγάπη του Θεού και Πατρός είη μετά πάντων ημών»⁹⁹⁵.

Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσανθος τέλεσε ειδική δέηση στην Ιερά Μητρόπολη Αθηνών. Εκεί, ευχήθηκε και προσευχήθηκε, υπέρ ενισχύσεως του Εθνικοαπελευθερωτικού αγώνος. Στην εν λόγω ιερά τελετή παρέστησαν, εκτός των Ελληνικών πολιτικών και στρατιωτικών αρχών, τόσο τα μέλη της αγγλικής παροικίας, όσο και οι εκπρόσωποι των Βρετανικών στρατιωτικών και διπλωματικών αρχών, λόγω της στενότερης επικοινωνίας ανάμεσα στην Εκκλησία της Ελλάδος και στην Αγγλικανική Εκκλησία⁹⁹⁶.

Ολίγες ημέρες αργότερα, μετά το πέρας της αρχιερατικής Θείας Λειτουργίας, διακηρύσσει, επίσημα, την πρόθεση της Εκκλησίας της Ελλάδος, να συμμετάσχει ενεργά στην πανεθνική δοκιμασία του Έθνους. Και την πρόθεση αυτή δήλωσε απερίφραστα ενώπιον των Ελλήνων και των Ξένων. Κατά συνέπεια, παρουσιάζει τη ξεκάθαρη θέση και τοποθέτησή, συνάμα, της Εκκλησίας της Ελλάδος, υπέρ των δικαίων της Ελλάδος. Παράλληλα, διατρανώνει την πρόθεσή της, να σταθεί, ενεργά, δίπλα στον λαό, να ζυμωθεί μαζί του, να πολεμήσει μαζί του, να προσευχηθεί μαζί του, να κινδυνεύσει μαζί του και να νικήσει μαζί του, μέσα από την ενότητα, τη σύμπνοια, την ομοπνοότητα και την ομοψυχία.

Ωστόσο, να σημειωθεί, ότι «η Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών εξαπέλυσε προς τον Ιερό Κλήρο⁹⁹⁷, τον οποίο και επιστράτευσε, σε μεγάλο αριθμό εθελοντών κληρικών-εξομολόγων, ώστε να χαλυβδώσουν, με τα αγιαστικά μέσα της Εκκλησίας, το θρησκευτικό και εθνικό φρόνημα των μαχητών του φιλοχρίστου Ελληνικού Στρατού, που αγωνιζόταν, υπέρ βωμών και εστιών, την κάτωθι Εγκύκλιο αυτής:

«Ως γνωστόν το Έθνος εκηρύχθη εν επιστρατεύσει...Εις την πρόσκλησιν ταύτην δεν πρέπει να υστερηθή ο Ιερός Κλήρος, ο οποίος εις πάσαν εθνικήν περιπέτειαν πρωτηγωνίστησεν...Όθεν...παρακαλούμεν πάντας υμάς, όπως μη απομακρύνησθε των ενοριών και των Ιερών Ναών υμών,

⁹⁹⁵ Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, *Μνήμες και Μαρτυρίες από το '40 και την Κατοχή*, Β' Έκδοση, Αθήνα 2001, σ. 66. Πάνος Μπαϊλής, *Τα Ματωμένα Ράσα στην Αντίσταση*, ό.π., σ. 10. Μητρ. Ζιχνών και Νευροκοπίου Σπυρίδων Κυβετός, *Εθνικοί Αγωνιστές της Μητρόπολης Ζιχνών και Νευροκοπίου κατά το 1941-1949*, χ.ε., Κ. Νευροκόπι 1999, σ. 24

⁹⁹⁶ Θεοδ. Τσιρώνης, *Εκκλησία Πολιτευομένη. Ο Πολιτικός Λόγος και Ρόλος της Εκκλησίας της Ελλάδος (1913-1941)*, έκδ. Επίκεντρο, Αθήνα 2010, σ. 404.

⁹⁹⁷ Μητρ. Τρίκκης και Σταγών Διονύσιος, «Η αντίσταση του Ελληνικού Κλήρου κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την Κατοχή», *ΘΗΕ 2* (1963), 930. Τίτος Ματθαϊάκης, «Η συμβολή του Ορθόδοξου Κλήρου εις τον Πόλεμο 40-41», *Εκκλησία 31* (1954), 320-367.

παρέχοντες πάντοτε πρόθυμον την υμετέραν συνδρομήν και βοήθειαν εις τους ευσεβείς υμών ενορίτες, ενθαρρύνοντες και παρηγορούντες αυτούς και προφρόνως συντρέχοντες εις τας ανάγκας αυτών, όπου αν ζητηθή η υμετέρα αρωγή και αντίληψις, προσκαρτερήτε δε τη προσευχή και τη δεήσει, τακτικώς και ανελλιπώς εν πάση ευλαβεία και φόβω Θεού επιτελούντες καθ' εκάστην πρωτίστως με απάσας τας ενδιατάκτους Ακολουθίας Εσπερινού, Όρθρου και Λειτουργίας, ιδία δε και καθ' εκάστην στάσεως του σύμπαντος κόσμου, ευσταθεία των Αγίων του Θεου Εκκλησιών, Υπέρ...ευοδόσεως και ενισχύσεως του φιλοχρίστου κατά γην, θάλασσαν και αέρα Στρατού ημών, διαφυλάξεως, σκέπης, βοηθείας και αντιλήψεως του ευσεβούς ημών Έθνους»⁹⁹⁸.

Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, αμέσως, μετά την διαταγή της Γενικής Επιστρατεύσεως της Ελλάδος, καλείτο, να διαδραματίσει σπουδαίο και σημαντικό πρωταρχικό ρόλο, ως «Εθναρχούσα και Εθνική» Εκκλησία»⁹⁹⁹, προσκαλώντας τον ιερό κλήρο και τον πιστό λαό, να αγωνισθούν για του Χριστού την Πίστη την Αγία και της Πατρίδος την Ελευθερία.

Στο σημείο αυτό, να υπομνηματισθούν τα κάτωθι αξιοπρόσεκτα: «Όταν ξέσπασε ο πόλεμος του 1940, ο Χρύσανθος, θεωρώντας, ότι ήταν σπουδαίας σημασίας η παραμονή των Μητροπολιτών στις επαρχίες τους, εισηγήθηκε τον αναγκαστικό νόμο της 4ης Ιανουαρίου 1941¹⁰⁰⁰, σύμφωνα με τον οποίον προβλέπονταν η παύση ή η έκπτωση από το αξίωμά τους με συνοπτικές διαδικασίες, για όσους Μητροπολίτες απουσίαζαν αδικαιολογήτως από τις επαρχίες τους»¹⁰⁰¹. Η Ιερά Σύνοδος απέστειλε σχετική επιστολή προς όλους, ανεξαιρέτως, τους Μητροπολίτες. Μέσω του εν λόγω γράμματος ανακαλούσε τις αρχιερατικές άδειες, που είχαν δοθεί στους Αρχιερείς. Το

⁹⁹⁸ Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, *Μνήμες και Μαρτυρίες από το '40 και την Κατοχή*, ό.π., σ. 66-67.

⁹⁹⁹ Για την προσφορά της Ορθόδοξης Εκκλησίας, μέσω του ιερού κλήρου, στους Απελευθερωτικούς Αγώνες του Έθνους, βλέπε: Αθ. Καραθανάσης, «Η Ορθόδοξη Εκκλησία κατά τους αγώνες του Έθνους», Πρακτικά Εισηγήσεων Λαϊκού Πανεπιστημίου της Εκκλησίας της Ελλάδος, με θέμα: «Η συμβολή της Εκκλησίας και του ιερού κλήρου εις την διαμόρφωσιν της Νεοελληνικής ταυτότητος», έκδ. Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2005, σ. 108-109. Μητρ. Τρίκης και Σταγών Διονύσιος, «Η αντίσταση του Ελληνικού Κλήρου κατά τον Β' Παγκόσμιον Πόλεμον και την Κατοχήν», *ΘΗΕ* 2 (1963), 930. Τίτος Ματθαϊάκης, «Η συμβολή του Ορθοδόξου Κλήρου εις τον Πόλεμον 40-41», *Εκκλησία* 31 (1954), 320-367.

¹⁰⁰⁰ Για τον αναγκαστικό νόμο της 4^{ης} Αυγούστου 1941, βλέπε: Θεοδόσ. Τσιρώνης, *Εκκλησία Πολιτευομένη*, έκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 405-406. Χρ. Ανδρούτσος, *Εκκλησία και Πολιτεία εξ επόψεως Ορθοδόξου*, χ.ε., Αθήνα 1920, 3-115. Χρ. Ανδρούτσος, *Εκκλησία και Πολιτεία εξ επόψεως Ορθοδόξου*, έκδ. Β', Θεσσαλονίκη 1964, σ. 3-115. Ν. Δεμερτζής, *Πολιτική και επικοινωνία: Όψεις εκκοσμίκευσης της Ορθοδοξίας*, στο: Θ. Λίποβατς – Ν. Δεμερτζής – Β. Γεωργιάδου (επιμ.), *Θρησκείες και πολιτική στη νεωτερικότητα*, χ.ε., Αθήνα 2002, 142-173. Ιω. Πέτρου, *Εκκλησία και Πολιτική*, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1992, σ. 180-182. Κ. Μουρατίδης, *Εκκλησία Πολιτεία – Σύνταγμα*, ανάτυπο, χ.ε., Αθήνα 1975, σ. 3-31.

¹⁰⁰¹ Μ Βαρβούνης - Π. Τζουμέρκας, *Τα Ορθόδοξα Πρεσβυγενή Πατριαρχεία και ο Μητροπολίτης Σάμου Ειρηναίος*, έκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 25. Μ. Βαρβούνης, «Τραπεζούντος Χρύσανθος και Σάμου Ειρηναίος: Το χρονικό μιάς αμφίρροπης Εκκλησιαστικής φιλίας», *Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας, με θέμα: «Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος Φιλίππιδης ο από Τραπεζούντος (27-28 Μαΐου 2016)*, σ. 265.

συγκεκριμένο έγγραφο διακήρυττε την άμεση και εκ νέου ανάληψη των καθηκόντων τους, για τη διαποίμανση του Ελληνικού λαού, στις δύσκολες ώρες του ενδόξου αιματηρού πολέμου.

Στο εθnikοθρησκευτικό προσκλητήριο συμμετείχαν η Γλυκύτατη Μητέρα του Ναζωραίου, η Παναγία, αλλά και όλη η Ρωμισούνη. Στη Μεγαλόχαρη Παναγία μας στήριξαν τις ελπίδες τους οι Έλληνες. Άλλωστε, κατά τη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού πολέμου, οι Έλληνες πολεμούσαν, υπό τη σκέπη της Υπεραγίας Θεοτόκου. Αισθάνονταν, από φυλακής πρωίας μέχρι νυκτός, τη συμπαράσταση της Υπερμάχου Στρατηγού, την οποία ένιωθαν, σε κάθε Μάχη τους, ως οδηγός.

Να σημειωθεί, ότι «ο κάθε αγωνιστής είχε και από μία μικρή εικόνα της Θεοτόκου, που ο αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσάνθος είχε στείλει κατά χιλιάδες και που στο πίσω μέρος έγραψε ιδιοχείρως: «Νικηταί υπό την σκέπην της Παναγίας»¹⁰⁰². Κατά συνέπεια, η μικρή βυζαντινή εικόνα αποτέλεσε το άριστο πολεμοφόδιο του κάθε αγωνιστή απέναντι στις ορδές των Ιταλών κατακτητών¹⁰⁰³. Παράλληλα, κατασκευάζονταν, από την Ιερά Μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου Κεχροβουνίου Τήνου, διάφορα φυλακτά. Αυτά διανέμονταν στους Έλληνες μαχητές, με σκοπό την προστασία τους από τον Χριστό, την Παναγία και του Αγίου¹⁰⁰⁴.

Οπότε, το απαύγασμα της σοφίας και του μεγαλείου του εκκλησιαστικού ανδρός, Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθου, αποτελεί η μεγαλειώδης, μετά θάρρους και ανδρείας, στάση τους απέναντι στους Ιταλούς. Κάθε μία από τις φάσεις αυτές, φέρει και την υπογραφή και προσωπική σφραγίδα, συνάμα, του τολμηρού εκκλησιαστικού ηγέτη, του μεγάλου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθου, που κρατούσε, σταθερά, τον οίακα της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η Εκκλησία στις δύσκολες ώρες του Έθνους ευτύχησε, να έχει στο πηδάλιο της, διαδοχικά, αποφασιστικούς Προκαθημένους, όπως τον από Τραπεζούντος Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθο Φιλιππίδη (1938-1941).

Η συνεργασία Εκκλησίας και Πολιτείας κατά τον ηρωικό πόλεμο του 1940

¹⁰⁰² Μ. Πρωτ. Δημ. Βακάρος, *Η συμβολή της Εκκλησίας στην εποποιία του 1940*, ό.π., σ. 811.

¹⁰⁰³ Σπ. Μελάς, *Η Δόξα του 40. Στα βουνά και τα πέλαγα*, έκδ. Αφοί Βλάσση, Αθήνα 2010, σ. 451. Ηλ. Ρουμάνης, *Ο Τορπιλισμός της «Ελλης» κατά το έπος του 1941-1941*, ό.π., σ. 261.

¹⁰⁰⁴ Ό.π., σ. 262-263. Αλ. Φλωράκη, *Η Παναγία της Τήνου στον Αγώνα του '40*, έκδ. Π.Ι. Ιδρύματος Ευαγγελιστρίας Τήνου, Αθήνα 1990, σ. 136-139. Μαρίνα Πετράκη, *1940-Ο άγνωστος πόλεμος. Η ελληνική πολεμική προσπάθεια στα μετόπισθεν*, ό.π., σ. 221.

Η πρώτη αντίδραση της Ορθόδοξης Εκκλησίας δεν περιορίστηκε μόνο σε μακροσκελείς και βαρύγδουπους λόγους. Πέρασε και σε σημαντικές πράξεις και πρωτοβουλίες, μέσω των σημαντικών έργων, με σκοπό την ελευθερία του Έθνους των Ελλήνων. Η Ορθόδοξη Εκκλησία, πάντοτε, βρισκόταν στο πλευρό του Έθνους¹⁰⁰⁵. Άλλωστε, η Εκκλησία είναι το σπίτι της Πατρίδος. Και έτσι θα πρέπει να νοείται.

Εξάλλου, ήδη, η Εκκλησία της Ελλάδος είχε τη μεγάλη και εθνική φυσιογνωμία, ήτοι, τον από Τραπεζούντος Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρύσανθο Φιλιππίδη, ο οποίος θεωρείτο ο υπέρτατος πνευματικός Αρχηγός της Εθνικής Αντιστάσεως, στην Ελλάδα. Δεν υπήρχε καμία Εθνική αγωνιστική εκδήλωση του εσωτερικού μετώπου, χωρίς να βρίσκεται κάτω από τις ευλογίες, τις οδηγίες και την πολύτιμη συμπαράστασή του.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία και το Ελληνικό Έθνος¹⁰⁰⁶, ήτοι, ο Αρχιεπίσκοπος και ο Πρωθυπουργός¹⁰⁰⁷, κατά τις δραματικές ώρες της συνεχούς δοκιμασίας και του μεγάλου πειρασμού, έπρεπε να επιδείξουν, ότι ολόκληρο το ομόπνοο Έθνος των Ελλήνων όχι μόνο διακατέχεται από υψηλό θρησκευτικό και εθνικό φρόνημα, αλλά βρίσκεται και σε πλήρη και καρποφόρα συνεργασία και

¹⁰⁰⁵ Για την προσφορά της Ορθόδοξης Εκκλησίας στους Απελευθερωτικούς Αγώνες του Έθνους, βλέπε: Νικόδημος, *Η Ορθόδοξος Ταυτότης του Ελληνικού Έθνους*, ανάτυπο, χ.ε., Αθήναι 1985, σ. 3-11. Νικόδημος Βαλληνδράς, «Εκκλησία και Έθνος εν τη Ορθοδοξία», *Θεολογία* 54 (1983), 1-7 και 417-424. Νικόδημος, *Η Ορθόδοξος Ταυτότης του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., 167-169. Ανδρέας Νανάκης, *Εκκλησία Εθναρχούσα και Εθνική*, έκδ. Βάνιας Θεσσαλονίκη 2002, σ. 11-381. Βασ. Σταθάκης, *Τέσσαρες Μορφές της Εκκλησίας και του Έθνους. Χρύσανθος ο από Τραπεζούντος, ο Κύπρου Μακάριος Β΄, ο Κασσανδρείας Ειρηναίος και ο Ιωακείμ Γ΄ Οικουμενικός Πατριάρχης*, χ.ε., Αθήνα 2003, σ. 40-46. Γρ. Γκοτζαμάνης, *Σελίδες από την Μεταπολεμική Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος*, χ.ε., Θεσσαλονίκη 2007, σ. 37-49. Κ. Νούσκακας, *Η πραγματική αλήθεια για το έπος του Σαράντα*, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1987, σ. 8-138. Αλ. Εδιπίδης, *Εικονογραφημένη Ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου*, χ.ε., Αθήναι 1950, σ. 43. Μητρ. Κερκύρας, Παξών και Διαποντίων Νήσων Μεθόδιος Κοντοστανόσ, *Μελέται επί των επικαίρων γεγονότων*, χ.ε., Αθήναι 1966, σ. 5-6. Χρ. Καρράσος, *Η προπαρασκευή του Ελληνικού στρατού διά τον πόλεμον 1940-1941 – Επιστράτευσις*, Αθήναι 1950. Ιω. Χατζηφώτης, *Η Εκκλησία στον αγώνα του Σαράντα*, Αθήνα 1982. Πάνος Μπαϊλής, *Τα Ματωμένα Ράσα στην Αντίσταση*, ό.π., σ. 10. Μητρ. Ζιχνών και Νευροκοπίου Σπυρίδων Κυβετόσ, *Εθνικοί Αγωνιστές της Μητρόπολης Ζιχνών και Νευροκοπίου κατά το 1941-1949*, ό.π., σ. 24. Αγγ. Τερζάκης, *Ελληνική Εποποιΐα 1940-1941*, Αθήναι 1953. Διον. Κόκκινος, *Οι δύο πόλεμοι 1940-1941*, Αθήναι 1945. Αθ. Κορόζης, *Οι πόλεμοι 1940-1941. Επιτυχία και ευθύνη*, Αθήναι 1958.

¹⁰⁰⁶ Μητρ. Πατρών Νικόδημος Βαλληνδράς, «Εκκλησία και Έθνος εν τη Ορθοδοξία», *Θεολογία* 54 (1983), 417-424. Μητρ. Πατρών Νικόδημος Βαλληνδράς, «Εκκλησία και Έθνος εν τη Ορθοδοξία», *Πρακτικά του Β΄ Τοπικού Συνεδρίου Αχαϊκών Σπουδών (Καλάβρυτα 24-27 Ιουνίου 1983)*, παράρτημα 11, Αθήναι 1986, σ. 1-7.

¹⁰⁰⁷ Ο Πρωθυπουργός της Ελλάδος Ιωάννης Μεταξάς απευθύνει διάγγελμα προς τον Ελληνικό Λαό, αναφέροντας τα κάτωθι χαρακτηριστικά: «Η στιγμή επέστη, που θα αγωνισθώμεν διά την ανεξαρτησίαν της Ελλάδος, την ακεραιότητα και την τιμήν της.... Έλληνες, τώρα θα αποδείξωμεν εάν είμεθα άξιοι των προγόνων μας και της ελευθερίας, την οποίαν μας εξησφάλισαν οι προπάτορές μας. Όλον το Έθνος ας εγερθή σύσσωμον, αγωνισθήτε διά την Πατρίδα, τας γυναίκας, τα παιδιά σας, και τα ιεράς μας παραδόσεις. Νυν υπέρ πάντων ο αγών!». Κ. Βοβολίνης, *Η Εκκλησία στον αγώνα της Ελευθερίας 1453-1953*, ό.π., σ. 266. Ευσταθ. Μπάστας, *Αναφορά στο 1940*, ό.π., σ. 12-13. Μαρίνα Πετράκη, *1940-Ο Άγνωστος Πόλεμος*, ό.π., σ. 108.

ομόνοια, ώστε με ενότητα και ομοψυχία να υψώσουν τη σημαία της αντίστασης κατά του κατακτητή.

Να επισημάνουμε, πως, μετά τα σημαντικά διαγγέλματα του Βασιλέως Γεωργίου του Β' ¹⁰⁰⁸, του Πρωθυπουργού Ιωάννου Μεταξά ¹⁰⁰⁹ και του Αρχιστρατήγου Αλεξάνδρου Παπάγου ¹⁰¹⁰, κεντρική θέση είχε το σπουδαίο διάγγελμα του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθου Φιλιππίδη ¹⁰¹¹.

Σημαντικές πρωτοβουλίες και ποιμαντικές δράσεις της Εκκλησίας της Ελλάδος

Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσάνθος βρισκόταν στο αποκορύφωμα της εκκλησιαστικής, πνευματικής, ιστορικής και κοινωνικής του καταξίωσης. Είχε κερδίσει τον σεβασμό και την εκτίμηση της Αθηναϊκής κοινωνίας. Το πρώτιστο ήταν η, όσο το δυνατόν, καλύτερη και μεθοδικότερη οργάνωση, εκ μέρους της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών, των θείων Λειτουργιών και των εξομολογήσεων των νοσηλευομένων αξιωματικών και στρατιωτών. Στο σημείο αυτό, να αναφέρουμε, ότι οι ιερείς κόμιζαν προς τον Αρχιεπίσκοπο τις άριστες των εντυπώσεων για το υψηλό, θρησκευτικό και εθνικό, φρόνημα των Ελλήνων Αξιωματικών και Στρατιωτών ¹⁰¹².

Με εντολή του Αρχιεπισκόπου κλήθηκαν διάφοροι ευλαβείς και ευσεβείς ιερείς, οι περισσότεροι «πνευματικοί», ήτοι «εξομολόγοι», για να λάβουν, τόσο την αρχιερατική ευλογία και την κανονική άδεια του Αρχιεπισκόπου, όσο και τις επίσημες εντολές και ειδικές οδηγίες, από την πλευρά της Εκκλησίας, ώστε να μεταβούν στα πεδία των Μαχών, για να συμπαρασταθούν θρησκευτικά και εθνικά, στους πολεμιστές μας ¹⁰¹³.

¹⁰⁰⁸ Μ. Πρωτ. Δημ. Βακάρος, *Η συμβολή της Εκκλησίας στην εποποιία του 1940*, ό.π., σ. 809. Ευστ. Μπάστας, *Αναφορά στο 1940*, 13. Κ. Βοβολίνη, *Η Εκκλησία εις τον αγώνα της Ελευθερίας 1453-1953*, ό.π., 266. Δημ. Βακάρος, *Η συμβολή της Εκκλησίας στην εποποιία του 1940*, ό.π., 809. Πρωτ. Θεοδ. Ζήσης, *Το θαύμα του '40 θαύμα της Μεγαλόχαρης*, ό.π., σ. 66.

¹⁰⁰⁹ Μ. Πρωτ. Δημ. Βακάρος, *Η συμβολή της Εκκλησίας στην εποποιία του 1940*, ό.π., σ. 809. Ευστ. Μπάστας, *Αναφορά στο 1940*, ό.π., 12-13. Κ. Βοβολίνη, *Η Εκκλησία εις τον αγώνα της Ελευθερίας 1453-1953*, ό.π., 266. Δημ. Βακάρος, *Η συμβολή της Εκκλησίας στην εποποιία του 1940*, ό.π., 809-810. Ευσταθ. Μπάστας, *Αναφορά στο 1940*, ό.π., σ. 13.

¹⁰¹⁰ Ευστ. Μπάστας, *Αναφορά στο 1940*, ό.π., 14.

¹⁰¹¹ Κ. Βοβολίνη, *Η Εκκλησία εις τον αγώνα της Ελευθερίας 1453-1953*, ό.π., σ. 266.

¹⁰¹² Νικόδημος Βαλληνδράς, Μητρ. Πατρών, «Η Εκκλησία εις τον αγώνα και την Αγώνιαν του Έθνους», στο: *Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 1999*, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1999, σ. θ'-ιδ'.

¹⁰¹³ Ό.π.

Να υπομνηματίσουμε, πως λίγες μέρες μετά την κήρυξη του πολέμου, η Εκκλησία της Ελλάδος εγκαινιάζει τον θεσμό των εράνων, με σκοπό την ενίσχυση του Ελληνικού στρατού. Της επιτροπής εθνικού εράνου, προεδρεύει, ο ίδιος, ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσάνθος¹⁰¹⁴.

Μάλιστα, τότε, έγινε έκκληση προς τα εκκλησιαστικά συμβούλια των Ιερών Ναών, να παραδώσουν τα χρυσά αφιερώματα των ιερών εικόνων στην Τράπεζα της Ελλάδος, ώστε τα έσοδα, που θα προκύπταν, να δίνονταν υπέρ της Βασιλικής Αεροπορίας. Να σημειώσουμε, δε, ότι το Διοικητικό Συμβούλιο του Ιδρύματος της Παναγίας της Τήνου έθεσε στην διάθεση της Ελληνικής Κυβέρνησης την περιουσία (τάματα, χρήματα και ιερές εικόνες), για τις ανάγκες του στρατού¹⁰¹⁵.

Στο σημείο αυτό, να αναφερθεί η ίδρυση ενός επιτελικού εκκλησιαστικού οργάνου, το οποίο έφερε την επωνυμία «Επιτροπή Ενισχύσεως της Οικογενείας του Αγωνιστού» (ΕΤΟΤΑ)¹⁰¹⁶. Παράλληλα, την ίδια περίοδο, η Εκκλησία της Ελλάδος προχώρησε στη σύσταση ειδικής «Υπηρεσίας Πρόνοιας Στρατευομένων» (ΥΠΣ)¹⁰¹⁷, όπου πρωτοστατούσε ο τότε Αρχιμανδρίτης και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Ιερώνυμος Κοτσώνης¹⁰¹⁸, με την ιδιότητα του Β' Γραμματέως της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, παρά τω Αρχιεπισκόπω Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθω, με στόχο την ηθική και υλική ενίσχυση των Ελλήνων στρατιωτών, αλλά και των οικογενειών τους¹⁰¹⁹.

¹⁰¹⁴ Μαρίνα Πετράκη, *1940-Ο άγνωστος πόλεμος. Η ελληνική πολεμική προσπάθεια στα μετόπισθεν*, ό.π., σ. 215.

¹⁰¹⁵ Ηλ. Ρουμάνης, *Ο Τορπιλισμός της «Έλλης» κατά το έπος του 1941-1941*, ό.π., σ. 272-275. Νικόδημος Βαλληνδράς και Ευ. Θεοδώρου, *Ο Αρχιεπίσκοπος πρώην Αθηνών Ιερώνυμος*, ό.π., σ. 10-11. Πρωτ. Θεοδ. Ζήσης, *Το θαύμα του '40* *θαύμα της Μεγαλόχαρης*, ό.π., σ. 26-28. Μαρίνα Πετράκη, *1940-Ο άγνωστος πόλεμος. Η ελληνική πολεμική προσπάθεια στα μετόπισθεν*, ό.π., σ. 218.

¹⁰¹⁶ Μαρίνα Πετράκη, *1940-Ο άγνωστος πόλεμος. Η ελληνική πολεμική προσπάθεια στα μετόπισθεν*, ό.π., σ. 215.

¹⁰¹⁷ Για την Υπηρεσία Πρόνοιας Στρατευομένων, βλέπε: Νικόδημος και Ευ. Θεοδώρου, *Ο Αρχιεπίσκοπος πρώην Αθηνών Ιερώνυμος*, ανάτυπον, χ.ε., Αθήναι 1989, σ. 15-16. Νικόδημος Βαλληνδράς, «Ο πρώην Αθηνών Ιερώνυμος», *Εκκλησία* 65 (1988), 664. Μαρίνα Πετράκη, *1940-Ο άγνωστος πόλεμος. Η ελληνική πολεμική προσπάθεια στα μετόπισθεν*, ό.π., σ. 216. Αρχιμ. Δ. Τζιαφάς, «Η προσφορά της Εκκλησίας της Ελλάδας στο έπος του '40 και την Εθνική Αντίσταση» (Μεταπτυχιακή εργασία), 2010, Α.Π.Θ., σ. 46.

¹⁰¹⁸ Πάν. Μπαϊλής, *Τα Ματωμένα Ράσα στην Αντίσταση*, ό.π., σ. 41. Ευσταθ. Μπάστας, *Αναφορά στο 1940*, ό.π., σ. 53-54.

¹⁰¹⁹ Ο μητροπολίτης Πατρών Νικόδημος Βαλληνδράς, περί του αρχιμανδρίτη Ιερώνυμου Κοτσώνη, σημειώνει τα κάτωθι χαρακτηριστικά: «Από τῶν ἀρχῶν τοῦ προηγουμένου ἔτους (4' Ιαν. 1939) εἶχε χειροτονηθῆ διάκονος, ἐπιλεγείς ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Γέροντος ἡμῶν Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσάνθου, τοῦ ἀπὸ Τραπεζοῦντος (†1949) διὰ τὴν θέσιν τοῦ Β' Γραμματέως τῆς Ἱεραῆς Συνόδου. Ἐπωμίσθη δέ καὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Περιοδικοῦ «Εκκλησία» (1939-41). Τὸ ἐπόμενον ἔτος (23 Ιουν. 1940) ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος (ἀρχιμανδρίτης) καὶ συνέχισε τὴν ὑπηρεσίαν του ἐν τῇ Ἱ. Συνόδῳ. Ἀρξαμένου δέ τοῦ πολέμου ἀνετέθη εἰς αὐτόν ἡ ὀργάνωσις τῆς «Προνοίας Στρατευομένων» τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς, εἰς τὸ ἔργον τῆς ὁποίας συνέβαλε σπουδαίως». Νικόδημος και Ευ. Θεοδώρου, *Ο Αρχιεπίσκοπος πρώην Αθηνών Ιερώνυμος*, ό.π., σ. 8. Ο Νικόδημος, «Ο πρώην Αθηνών Ιερώνυμος», *Εκκλησία* 65 (1988), 661.

Το Οικοτροφείο, χώρος, όπου σήμερα στεγάζονται οι υπηρεσίες της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, παραχωρήθηκε, μαζί με άλλα κτήρια, στην Ελληνική Πολιτεία, για να χρησιμοποιηθεί, ως Νοσοκομείο. Ο Αρχιεπίσκοπος, δε, μαζί με τον Αρχιδιάκόνό του, Νικόδημο Βαλληνδρά, περιόδευε στα Νοσοκομεία, με σκοπό την επίσκεψή του στους τραυματισμένους αξιωματικούς και στρατιώτες, οι οποίοι νοσηλεύονταν ως τραυματίες πολέμου¹⁰²⁰.

Κατόπιν, συγκροτήθηκε και «Γραφείο Επικοινωνίας και Αλληλογραφίας»¹⁰²¹. Η μέριμνά του ήταν η λήψη των επιστολών, τόσο των στρατιωτών, από το πολεμικό μέτωπο, προς τους οικείους τους, όσο και των οικείων προς τους στρατιώτες μας.

Η Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών οργάνωσε 173 παραρτήματα στην πόλη¹⁰²². Εκεί, 2.500 εθελόντριες ενίσχυαν οικονομικά τις οικογένειες των στρατευμένων. Τα συγκεκριμένα παραρτήματα συγκέντρωναν χρήματα, ρουχισμό, τρόφιμα, που κάλυπταν τις ανάγκες για 61.239 οικογένειες. Αντίστοιχες αποστολές υπήρχαν και για τους ενόπλους του πολεμικού μετώπου¹⁰²³.

Η εναργής και ακριβής αφήγηση, περί της εποποιίας του 1940, από τον, τότε Αρχιδιάκονο του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθου, Νικόδημο Βαλληνδρά

Ο Αρχιδιάκονος Νικόδημος Βαλληνδράς¹⁰²⁴ στεκόταν, συνεχώς, στο πλευρό του συμβόλου αντίστασης και αξιοπρέπειας ενός ολόκληρου λαού, ήτοι του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθου, με την ιδιότητα του Αρχιδιακόνου, παρακολουθώντας, εκ του σύνεγγυς, τις δραματικές και αλλεπάλληλες καθημερινές συνεχείς εξελίξεις. Ενστερνιζόταν την εκκλησιαστική και εθνική γραμμή, που χάραζε ο σπουδαίος Εθνάρχης, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθος¹⁰²⁵, στα σημαντικά πολεμικά και ιστορικά γεγονότα.

¹⁰²⁰ Νικόδημος Βαλληνδράς, Μητρ. Πατρών, «Η Εκκλησία εις τον αγώνα και την Αγωνίαν του Έθνους», στο: *Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 1999*, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1999, σ. θ' -ιδ'.

¹⁰²¹ Ο.π.

¹⁰²² Μαρίνα Πετράκη, *1940-Ο άγνωστος πόλεμος. Η ελληνική πολεμική προσπάθεια στα μετόπισθεν*, ό.π., σ. 220.

¹⁰²³ Ο.π., σ. 218-220.

¹⁰²⁴ Για τον Νικόδημο Βαλληνδρά, βλέπε: Ηλίας Μογλενίδης, «Ο από Ζιχνών και Νευροκοπίου Μητροπολίτης Πατρών Νικόδημος Βαλληνδράς: Βίος, Δράση και Μουσικολογική Σπουδή» (Ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή), 2024, Α.Π.Θ., σ. 1-1160.

¹⁰²⁵ Θεόδ. Ζήσης, *Ιεράρχες Εθνάρχες*, έκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 83-112. Σεβ. Μητροπολίτης Δρυινοπούλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης κ. Ανδρέας, «Τρεις Αρχιεπίσκοποι στις Εθνικές Επάλξεις», Τμητικός Αφιερωματικός Τόμος: «Χριστόδουλος», έκδ. Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2010, σ. 125-130.

Η διακονία του, μέσα από την θητεία και μαθητεία του, δίπλα στον μεγάλο Εθνάρχη Αρχιεπίσκοπο, υπήρξε ισχυρό καθημερινό σχολείο. Εκεί, έλαβε το μεγαλύτερο μάθημα. Ότι, τελικά, από τον Αρχηγό της Εκκλησίας μέχρι και τον τελευταίο κληρικό, το εκκλησιαστικό και εθνικό φρόνημα συνίσταται, να παραμένει, συνεχώς, ακμαίο. Επιπλέον, διδάχθηκε, ότι η ελευθερία, για την Ορθόδοξη Εκκλησία και για το Έθνος, θα πρέπει, να αποτελεί ένα γεγονός, αδιαπραγμάτευτο και αδιαμφισβήτητο. Κατόπιν, διείδε την εμπειρία και τους λεπτούς χειρισμούς, μέσω ισορροπιών και εκκλησιαστικής πολιτικής διπλωματίας και επικοινωνίας, του Αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου σε διάφορα καθημερινά θέματα.

Εντούτοις, παραθέτουμε μερικά χρήσιμα ιστορικά ντοκουμέντα, τα οποία διηγείται, μέσω ειδικής συνεντεύξεως, αργότερα, ως Μητροπολίτης Πατρών, ο τότε Αρχιδιάκονος του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθου, Νικόδημος Βαλληνδράς, για το σπουδαίο αγώνα της Εκκλησίας και του Έθνους, έναντι των ιταμών κατακτητικών βλέψεων των Ιταλών, κατά της Ελλάδας, την περίοδο του Ελληνοϊταλικού Πολέμου των ετών 1940-1941¹⁰²⁶.

Ο τότε Αρχιδιάκονος Νικόδημος Βαλληνδράς¹⁰²⁷, ο οποίος ήτο αυτόπτης και αυτόκοος μάρτυς των διαφόρων περιστατικών και της ηρωϊκής στάσης και αντίστασης του ευσταλούς Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσάνθου, διηγείται, με απόλυτη ακρίβεια και χειμαρρώδη ζωντάνια, τα σημαντικά ιστορικά γεγονότα, τα οποία και βίωσε. Η αφήγηση των ιστορικών αποδεικτικών στοιχείων πραγματοποιήθηκε, μέσω ειδικής Εκπομπής, που έλαβε χώρα στον Τηλεοπτικό Σταθμό της Ιεράς Μητροπόλεως Πατρών «Λύχνος». Εκεί, ο καλεσμένος, τότε Μητροπολίτης Πατρών Νικόδημος Βαλληνδράς ομίλησε, μέσα από την τεράστια εμπειρία του, με θέμα: «Η Εκκλησία στον αγώνα και στην αγωνία του Έθνους».

Παρακάτω, παραθέτουμε τη συνέντευξή του, αυτούσια: «Αι αναμνήσεις μου διατηρούνται ζωηρά και ανεξάληπτοι. Η 28^η Οκτωβρίου του 1940, ημέρα Δευτέρα, λίαν πρωί, μας συνεκλόνησε

¹⁰²⁶ Αγγ. Τερζάκης, *Ελληνική Εποποιΐα 1940-1941*, Αθήναι 1953. Διον. Κόκκινος, *Οι δύο πόλεμοι 194-1941*, Αθήναι 1945. Αθ. Κορόζης, *Οι πόλεμοι 1940-1941. Επιτυχία και ευθύνη*, Αθήναι 1958.

¹⁰²⁷ Νικόδημος Βαλληνδράς, «Η Εκκλησία εις τόν αγώνα καί τήν αγωνίαν τοῦ Ἔθνους», θ' -ις'. Εκπομπή στον Τηλεοπτικό Σταθμό της Ιεράς Μητροπόλεως Πατρών «Λύχνος», με καλεσμένο τον μητροπολίτη Πατρών Νικόδημο Βαλληνδρά, ως αυτόπτη και αυτόκοο μάρτυρα των γεγονότων, με θέμα: «Η Εκκλησία στον αγώνα και στην αγωνία του Έθνους», https://www.youtube.com/watch?v=PmpB4MuWNx8&ab_channel=%CE%9B%CE%A5%CE%A7%CE%9D%CE%9F%CE%A3%CE%A4%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CF%8C%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B7 (Ημ. ανάκτησης: 2/10/2025). Νικόδημος Βαλληνδράς, Μητρ. Πατρών, «Η Εκκλησία εις τον αγώνα και την Αγωνία του Έθνους», στο: *Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 1999*, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1999, σ. θ' -ιδ'.

με το άκουσμα των σειρήνων, περί των οποίων δεν είχαμε, εκ των προτέρων, καμία είδηση και δεν εγνωρίζαμε περί τίνος πρόκειται. Ύστερα από ολίγη ώρα άρχισαν να κυκλοφορούν παραρτήματα των εφημερίδων και από αυτά εμάθαμε τας ακoάς πολέμου.

Ότι, δηλαδή, η Ιταλία με ιταμήν αξίωσιν ήθελεν δίοδον, επί Ελληνικού εδάφους, με σκοπούς κατακτητικούς και ότι είχεν ήδη εισπράξει την αρνητικήν απάντησιν, το ηρωικόν «ΟΧΙ» από το στόμα του Πρωθυπουργού Ιωάννου Μεταξά, ο οποίος αντάξιος των ιστορικών δεδομένων του Έθνους και των κρίσιμων εκείνων στιγμών ετήρησεν την γενναίαν και ηρωικήν στάσιν, η οποία και ανεμένετο από την Ελλάδα προς τους επιδρομείς της»¹⁰²⁸.

Ο Νικόδημος κρατά, ακόμα, μέσα του τις διάφορες αναμνήσεις. Δεν μπορεί να τις λησμονήσει. Ίσως εκείνη την ώρα της συνέντευξης έρχονταν ενώπιόν του διάφορες θετικές και αρνητικές, συγχρόνως, εικόνες από την δύσκολη εκείνη περίοδο του Ελληνοϊταλικού Πολέμου. Η έναρξη της αφήγησης του Αρχιδιακόνου Νικοδήμου Βαλληνδρά μας φέρνει αντιμέτωπους με την αρνητική εικόνα του αιφνιδιασμού. Δηλαδή, την παρουσίαση ενός μεγάλου πανικού, ο οποίος καταφέρνει, πολλές φορές, να επιφέρει τη σύγχυση. Αυτή, λοιπόν, η πολεμική εικόνα είχε χαραχθεί βαθιά στη συνείδησή του, αλλά και στη συνείδηση του Ελληνικού λαού.

Με τρόπο ζωντανό μας περιγράφει το γενικότερο πολεμικό κλίμα, το οποίο επικράτησε εκείνη την ημέρα στους καθημερινούς ανθρώπους του πεζοδρομίου, οι οποίοι προσπαθούσαν να αντιληφθούν, αλλά, ταυτόχρονα, και να πληροφορηθούν τον λόγο της συνεχούς ανάκρουσης των σειρήνων του πολέμου. Δυστυχώς, οι σειρήνες της ανατολής του ηλίου διέλυσαν το σκοτάδι της ελευθερίας. Οπότε, ο ελληνικός λαός, μέσω των σειρήνων, που διαμήνυαν τη γενική επιστράτευση και τον φρικτό πόλεμο, αλλά και της ανάγνωσης του ημερησίου τύπου, ήτοι των τοπικών

¹⁰²⁸ Νικόδημος Βαλληνδράς, «Η Εκκλησία εις τόν άγώνα καί τήν άγωνίαν τοῦ Ἔθνους», θ΄-ις΄. Εκπομπή στον Τηλεοπτικό Σταθμό της Ιεράς Μητροπόλεως Πατρών «Λύχνος», με καλεσμένο τον μητροπολίτη Πατρών Νικόδημο Βαλληνδρά, ως αυτόπτη και αυτήκοο μάρτυρα των γεγονότων, με θέμα: «Η Εκκλησία στον αγώνα και στην αγωνία του Έθνους», https://www.youtube.com/watch?v=PmpB4MuWNx8&ab_channel=%CE%9B%CE%A5%CE%A7%CE%9D%CE%9F%CE%A3%CE%A4%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CF%8C%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B7 (Ημ. ανάκτησης: 2/10/2025). Νικόδημος Βαλληνδράς, Μητρ. Πατρών, «Η Εκκλησία εις τον αγώνα και την Αγωνίαν του Έθνους», στο: *Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 1999*, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1999, σ. θ΄-ιδ΄.

εφημερίδων, πληροφορήθηκε, κάπως απρόσμενα, το τραγικό γεγονός της κήρυξης του Ελληνοϊταλικού Πολέμου¹⁰²⁹.

Από την ημέρα εκείνη, ο Ελληνικός λαός αντιλήφθηκε, σε βάθος, ότι οι μεγάλες αποφάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων έχουν σαν αποτέλεσμα την απλοποίηση των πάντων στη ζωή των ανθρώπων. Με αφορμή, λοιπόν, την εικόνα της έκπληξης, που διακατείχε τον Ελληνικό λαό θα μπορούσαμε να αναφέρουμε, ότι, από την ημέρα εκείνη, δεν υφίστανται τα διάφορα καθημερινά προβλήματα. Υπάρχουν μόνο καθήκοντα και αυτά είναι, κυρίως, στρατιωτικής και πολεμικής φύσεως, αφού η Ελλάς εισήλθε, ωσαύτως, σε πολεμική κατάσταση.

Οι πρώτες πληροφορίες, τις οποίες μας παρουσιάζει ο Νικόδημος, έχουν να κάνουν με το γεγονός της άρνησης του τότε Έλληνα Πρωθυπουργού Ιωάννου Μεταξά, στις αξιώσεις της Ιταλίας, να διέλθει, επί ελληνικού εδάφους, με σκοπό την εύκολη κατάκτηση των ελληνικών εδαφών. Τη στιγμή, όπου ο Ελληνικός λαός, στο πρόσωπο του Έλληνα Πρωθυπουργού, αναφώνησε, σύσσωμος, το ηρωικό ιστορικό «ΟΧΙ», εισήλθε ευλαβικά και ιερουργήσε στον Ναό της πανανθρωπίνης τιμής. Διότι, το «ΟΧΙ», δεν είναι μόνον ημέρα Ελληνική. Ως ιστορικό γεγονός είναι ημέρα παγκόσμια. Ο λόγος είναι, ότι μετουσιώνεται, σε προσωπικό βίωμα από κάθε άνθρωπο, που έχει εντός του πάθος για την πνευματική ελευθερία, την ορθόδοξη πίστη, τη συνείδηση της θυσίας, την προσδοκία και την ελπίδα.

Τελικά, το «ΟΧΙ» υπήρξε μια πρόσκληση, αλλά, συγχρόνως, και μια πρόκληση, ώστε ο Ελληνικός λαός, με ενότητα και ομοψυχία, να υπερασπισθεί, με σθένος και αποφασιστικότητα, την εδαφική του ακεραιότητα. Κυρίως, όμως, να επιδώσει ένα ηχηρό μάθημα και μήνυμα, συνάμα, στους ιταμούς Ιταλούς, διότι πρόσβαλαν τα ιερά και τα όσια της Φυλής μας, τουτέστιν, το ιερό και σεβάσμιο πρόσωπο της Παναγίας μας, τορπιλίζοντας το πλοίο «Έλλη», κατά την ημέρα του Δεκαπενταυγούστου, ήτοι, για τους Έλληνες, το «Πάσχα του Καλοκαιριού». Πρόκειται για την μεγαλύτερη ύβρη, αλλά και την μεγαλύτερη βλασφημία, εναντίον ενός παναγιοφίλου και παναγιοσκεπάστου Ελληνικού λαού.

Ο Αρχιδιάκονος Νικόδημος Βαλληνδράς συνεχίζει την αφήγησή του, αναφέροντας τα εξής αξιοπρόσεκτα: «Εγώ, όπως ήτο επόμενον, έσπευσα εις την Αρχιεπισκοπήν, όπου ήτο η θέσις μου. Ήμουν τότε Αρχιδιάκονος του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος, αιιδίμου Χρυσάνθου.

¹⁰²⁹ Για τον ημερήσιο τύπο του έπους 1940, βλέπε: Κ. Γκιουλέκας, *Έπος 1940-41: Ημέρα με την ημέρα ο πόλεμος από τις εφημερίδες της εποχής*, τόμ. Α' και Β', έκδ. Μίλητος, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 1670. Κ. Γκιουλέκας, *Έπος 1940-41: Ημέρα με την ημέρα ο πόλεμος από τις εφημερίδες της εποχής*, τόμ. Α' και Β', έκδ. Μένανδρος, Θεσσαλονίκη 2018, σσ. 1212.

Και εις την αρχήν, μεν, ενόμισα, πως θα μπορούσα να ασχοληθώ με τα υπηρεσιακά θέματα και ευρισκόμενη εις την αίθουσα των συνεδριάσεων του Μητροπολιτικού Συμβουλίου της Αρχιεπισκοπής. Οπότε, έρχεται απεσταλμένος του Αρχιεπισκόπου με την εντολή να εξέλθω, εκ του συμβουλίου, και να τον συνοδεύσω, το οποίον και έπραξα. Τον συνόδευσα προς την κατοικίαν του Πρωθυπουργού Ιωάννου Μεταξά, εις τη Κηφισιά.

Εκεί, εγώ μεν έμενα εις τον προθάλαμον, αλλά οι δύο εκπρόσωποι του Έθνους και της Εκκλησίας, συνεργάσθησαν διά τας πρώτας κινήσεις, που έπρεπε να γίνουν, σ' αυτή την κρίσιμη ώρα. Δεν ήκουσα τα λεχθέντα, γνωρίζω, όμως, διότι ήμουν ενώπιος ενώπιω την ώραν εκείνην, ότι ευθύς αμέσως επηκολούθησαν τέσσερα διαγγέλματα όλων των υπευθύνων φορέων της εξουσίας εις τον χώρον τον ελληνικόν με πρώτο διάγγελμα του Βασιλέως Γεωργίου του Β'.

Εν συνεχεία, διάγγελμα του Πρωθυπουργού Ιωάννου Μεταξά. Ακολούθως, διάγγελμα του Αρχιστρατήγου Παπάγου και εν μέσω αυτού του τριπτύχου των διαγγεμάτων έλαβεν κεντρικήν θέσιν, όπως έπρεπε, το διάγγελμα του Ηγέτου της Ελληνικής Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ελλάδος, Αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου. Όλα τα διαγγέλματα είχαν παλμόν, εθνικόν παλμόν, αγωνιστικήν γραμμήν, αλλά και εις όλα τα διαγγέλματα, και των τεσσάρων αυτών παραγόντων του Έθνους, διήποντο από την επίκληση της προστασίας του Θεού και από την ελπίδαν διά την νίκην, την οποία θα επεφύλασσε του Θεού η προστασία και η σκέπη. Αυτή, ήτο η πρώτη στιγμή, οι πρώτες αντιδράσεις, οι πρώτες κινήσεις»¹⁰³⁰.

Ο Νικόδημος, όπως και ο περισσότερος κόσμος, όπως προαναφέραμε, σε αυτές τις περιπτώσεις, δεν είχαν αντιληφθεί την σοβαρότητα της δύσκολης κατάστασης. Ο βασικός λόγος ήταν η αντίληψη, ίσως, περί προσωρινότητας του ειρημένου γεγονότος με την ελπίδα, ότι θα επέλθει η λήξις του πολεμικού συναγερμού. Όμως, από την όλη πολεμική κατάσταση και επιστρατευτική ατμόσφαιρα, που επικρατούσε, εντός της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών, όπου υπηρετούσε, ως Αρχιδιάκονος του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθου, αντιλήφθηκε, πως τα πράγματα και οι καταστάσεις είχαν ξεφύγει, λαμβάνοντας την πολεμική τους οδό. Δεν ήταν, απλά,

¹⁰³⁰ Νικόδημος Βαλληνδράς, «Η Εκκλησία εις τόν αγώνα καί τήν αγωνίαν τοῦ Ἔθνους», θ' -ις'. Εκπομπή στον Τηλεοπτικό Σταθμό της Ιεράς Μητροπόλεως Πατρών «Λύχνος», με καλεσμένο τον μητροπολίτη Πατρών Νικόδημο Βαλληνδρά, ως αυτόπτη και αυτήκοο μάρτυρα των γεγονότων, με θέμα: «Η Εκκλησία στον αγώνα και στην αγωνία του Έθνους», https://www.youtube.com/watch?v=PmpB4MuWNx8&ab_channel=%CE%9B%CE%A5%CE%A7%CE%9D%CE%9F%CE%A3%CE%A4%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CF%8C%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B7 (Ημ. ανάκτησης: 2/10/2025). Νικόδημος Βαλληνδράς, Μητρ. Πατρών, «Η Εκκλησία εις τον αγώνα και την Αγωνία του Έθνους», στο: *Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 1999*, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1999, σ. θ' -ιδ'.

μια δοκιμή των σειρήνων σε περίπτωση πολέμου, όπως γίνεται, συχνά-πυκνά, και σήμερα. Ήταν ο ίδιος ο πόλεμος, ο οποίος είχε χτυπήσει τη θύρα της Ελλάδος.

Οπότε, τη σοβαρότητα των πραγμάτων ήλθε να επισφραγίσει η άμεση και γρήγορη επείγουσα κλήση του, εκ μέρους του Αρχιεπισκόπου, ώστε να τεθεί στη τιμία συνοδεία του, με σκοπό τη συνεργατική και συντονιστική, συνάμα, επίσκεψη του Αρχιεπισκόπου στην οικία του Έλληνα Πρωθυπουργού. Τότε, ο Νικόδημος βρέθηκε σε μια διδακτική και μηνυματική και επίκαιρη εικόνα, αυτή της συνεργασίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας με την Ελληνική Πολιτεία, ειδικά, σε θέματα ζωής και θανάτου. Στα πρόσωπα του Αρχιεπισκόπου και του Πρωθυπουργού ατένιζε την ενότητα των δύο θεσμών, ήτοι του διπλού Ορθοδοξίας και Ελληνισμού, με σκοπό το κοινό συμφέρον της απελευθέρωσης της Πατρίδος, υπό του Ιταλικού ζυγού. Ωστόσο, δεν ήταν μια απλή συνεργασία εις περίοδο ελευθερίας, αλλά μια καρποφόρα δυνατή συνεργασία, από την οποία εξαρτιόταν η ελευθερία της Ελλάδος.

Το αποτέλεσμα της συνάντησης υπήρξε η απόφαση για τη δημοσίευση τεσσάρων, στον αριθμό, επισήμων διαγγεμάτων. Αυτά ήσαν του Πρωθυπουργού, του Βασιλέως, του Αρχιστρατήγου και του Αρχιεπισκόπου. Ο σκοπός των διαγγεμάτων υπήρξε, τόσο η επίσημη πληροφόρηση, περί του τραγικού πολεμικού γεγονότος, όσο και η αντίστοιχη ανύψωση του θρησκευτικού και εθνικού φρονήματος των Ελλήνων. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Νικοδήμου, κεντρική θέση, ανάμεσα στα διαγγέλματα, είχε το διάγγελμα του Αρχιεπισκόπου. Τα αγωνιστικά διαγγέλματα ακολουθούσαν τη θρησκευτική και εθνική οδό. Έσπευσαν να χαράξουν το εθνικοθρησκευτικό πλαίσιο, πάνω στο οποίο θα έπρεπε να κινούνται οι πανέλληνες. Δηλαδή, στην πίστη στο Θεό και στην αγάπη για την Πατρίδα. Δεν έλειπε, βέβαια, και η θυσιαστική διάθεση, αλλά και η θυσιαστική συνείδηση για κοινό εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, με σκοπό την ελευθερία της Ελλάδος.

Στη διήγησή του ο Αρχιδιάκονος Νικόδημος συνεχίζει, αναφέροντας επί λέξει: «Εφεξής, ο καθένας, εκ των υπευθύνων αυτών παραγόντων, ενεργούσε τα καθ' εαυτόν εις τον κύκλον της αρμοδιότητός του. Από πλευράς, δε, της Αρχιεπισκοπής ελήφθησαν τα πρώτα μέτρα. Ευθύς αμέσως ειδοποιήθησαν να προσέλθουν οι ιερείς, κυρίως, δε, πνευματικοί, εις την Αρχιεπισκοπήν, διά να λάβουν εντολήν από τον Αρχιεπίσκοπον να μεταβούν εις τα σημεία του μετώπου ο καθένας εις αντίστοιχον θέσιν, που θα ορίζετο από το Γενικόν Επιτελείον Στρατού. Έλαβαν, δε, και συγκεκριμένα οδηγίας, περί των ζητημάτων, που θα αντιμετώπιζαν εις το έργον των και περί του καταλλήλου χειρισμού, τον οποίον έπρεπε να ακολουθήσουν. Και με την ευλογία του Αρχιεπισκόπου και με πολλήν συγκίνησιν, και δάκρυα ακόμη, εξήλθον από το γραφείο του Αρχιεπισκόπου, διά

να πορευθούν ο καθένας εκεί, όπου τον έστειλε το χρέος προς την Πατρίδα και η εντολή της Εκκλησίας του.

Την επομένην ημέραν, ο Αρχιεπίσκοπος άρχισε να απασχολείται με την «αναγκαίαν πρόνοιαν», όπως την ονόμασε των στρατευομένων και των οικογενειών των. Επεστράτευσε επικεφαλής της οργανώσεως αυτής, «Υπηρεσίας Προνοίας Στρατευομένων»¹⁰³¹, της προσπαθείας τον τότε Αρχιμανδρίτην Ιερώνυμον Κοτσώνη¹⁰³², ο οποίος ως γνωστόν αργότερα έγινε και διάδοχος του στον Αρχιεπισκοπικό θρόνο των Αθηνών. Είχεν οργανωτικόν πνεύμα, εμεθόδευσε συστηματικά τα προβλήματα και προ πάσης άλλης φροντίδος εθεωρήθηκε απαραίτητος η στελέχωσις αυτής της υπηρεσίας στρατευομένων με τα κατάλληλα πρόσωπα, τα οποία έπρεπε να προσφέρουν την συμβολήν των.

Φυσικώς, επρόκειτο περί αμίσθου προσφοράς υπηρεσιών και πολυπλεύρου επιστρατεύσεως προσώπων, διότι πολύ γρήγορα έδειξε η πραγματικότητα, ότι δεν θα ήτο μόνο ζήτημα διατροφής των μετόπισθεν και αντιμετώπισεως των υλικών αναγκών των, αλλά και άλλα προβλήματα θα παρουσιάζοντο, όπως και παρουσιάσθησαν, τα οποία απαιτούσαν την συνεργασίαν επιστημόνων, κυρίως ιατρών και δικηγόρων, αλλά και άλλης ειδικότητος προσώπων, διότι τα ζητήματα, που εγενόντο ήσαν πολύπλευρα. Έγινε μία ευρεία συγκέντρωσις των προσκληθέντων και των προθυμοποιηθέντων»¹⁰³³.

¹⁰³¹ Ο Μητροπολίτης Πατρών Νικόδημος Βαλληνδράς, γράφοντας για τον Ιερώνυμο Κοτσώνη, αναφέρει τα εξής: «Πολύ πρό της κηρύξεως του Ελληνοϊταλικού πολέμου εξεπόνησε σχέδιον δημιουργίας οργανώσεως προς συμπαράστασιν της Εκκλησίας Εις τόν πάσχοντα λαόν. Την 28^{ην} Οκτωβρίου του έτους 1940, άμα τη εκρήξει του Ελληνοϊταλικού πολέμου, υπέβαλε τό σχέδιον αυτό πρός έγκρισιν καί εφαρμογήν εις τόν τότε Αρχιεπίσκοπον Χρύσανθον, ο οποίος του ανέθεσε τήν όλην διοργάνωσιν της «Υπηρεσίας Προνοίας Στρατευομένων της Ι. Αρχιεπισκοπής Αθηνών», ήτις υπηρεσία ανέπτυξε λαμπράν δράσιν κατά την περίοδον του πολέμου τούτου εν αθήναις και Πειραιεί καί έδωκε παραδείγματα πρός μίμησιν εις πολλάς Ιεράς Μητροπόλεις». Βλέπε: Νικόδημος, Μητρ. Πατρών και Ευ. Θεοδώρου, *Ο Αρχιεπίσκοπος πρώην Αθηνών Ιερώνυμος*, ανάτυπον, χ.ε., Αθήναι 1989, σ. 16. Ο Πατρών Νικόδημος, «Ο πρώην Αθηνών Ιερώνυμος», *Εκκλησία* 65 (1988), 664.

¹⁰³² Ο Μητροπολίτης Πατρών Νικόδημος Βαλληνδράς, περί του Ιερωνύμου Κοτσώνη, αναγράφει: «Ο Αρχιεπίσκοπος πρώην Αθηνών Ιερώνυμος από των αρχών του προηγουμένου έτους (4 Ιανουαρίου 1939) είχε χειροτονηθή διάκονος, επιλεγείς υπό τού αιμνήστου Γέροντος ημών Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσάνθου, τού από Τραπεζούντος (+1949) διά τήν θέσιν του Β' Γραμματέως της Ιεράς Συνόδου. Επωμίσθην δε καί τήν διεύθυνσιν του Περιοδικού «Εκκλησία» (1939-41). Το επόμενον έτος (23 Ιουν. 1940) εχειροτονήθη πρεσβύτερος (αρχιμανδρίτης) και συνέχισεν την υπηρεσίαν του εν τή Ι. Συνόδω. Αρξαμένου δε του πολέμου ανετέθη εις αυτόν η οργάνωσις της «Προνοίας Στρατευομένων» της Ι. Αρχιεπισκοπής, εις τό έργον της οποίας συνέβαλε σπουδαιως». Βλέπε: Νικόδημος, Μητρ. Πατρών και Ευ. Θεοδώρου, *Ο Αρχιεπίσκοπος πρώην Αθηνών Ιερώνυμος*, ανάτυπον, ό.π., σ. 8. Ο Πατρών Νικόδημος, «Ο πρώην Αθηνών Ιερώνυμος», *Εκκλησία* 65 (1988), 661-662.

¹⁰³³ Νικόδημος Βαλληνδράς, «Η Εκκλησία εις τόν άγώνα καί τήν άγωνίαν τού Έθνους», θ' -ις'. Εκπομπή στον Τηλεοπτικό Σταθμό της Ιεράς Μητροπόλεως Πατρών «Λύχνος», με καλεσμένο τον μητροπολίτη Πατρών Νικόδημο Βαλληνδρά, ως αυτόπτη και αυτήκοο μάρτυρα των γεγονότων, με θέμα: «Η Εκκλησία στον άγώνα και στην αγωνία του Έθνους»,

Η Ορθόδοξη Εκκλησία, η Ελληνική Πολιτεία, αλλά και οι υπόλοιποι φορείς και σύλλογοι ανέλαβαν συγκεκριμένες πρωτοβουλίες και σημαντικές δράσεις. Η Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών έσπευσε να στελεχώσει το πολεμικό μέτωπο με κληρικούς, οι οποίοι ήσαν και εξομολόγοι. Ο σκοπός της συγκεκριμένης πρωτοβουλίας υπήρξε η στήριξη, από μέρους της Εκκλησίας, των Ελλήνων Αξιωματικών και Στρατιωτών, οι οποίοι πολεμούσαν στο δύσκολο μέτωπο. Σε συνεργασία, λοιπόν, με τις πανένδοξες Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις απέστειλαν στα πεδία των Μαχών αξίους και δυναμικούς ιερείς, οι οποίοι διακατέχονταν από υψηλό θρησκευτικό και εθνικό φρόνημα, ώστε να καταστούν οι συμπαραστάτες του έργου των Ελλήνων στρατιωτών.

Η πρώτη και σημαντική πρωτοβουλία και δράση της Εκκλησίας της Ελλάδος εστίαζε στον τομέα της πρόνοιας. Κατά συνέπεια, στην περίπτωση αυτή εντοπίζουμε την ίδρυση της «Υπηρεσίας Πρόνοιας Στρατευομένων». Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος όρισε, ως υπεύθυνο, της εν λόγω δράσεως, τον, τότε Αρχιμανδρίτη και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Αθηνών, Ιερώνυμο Κοτσώνη¹⁰³⁴. Η συμβολή της ειρηνένης υπηρεσίας ήταν άκρως σημαντική. Ο βασικός και κύριος, συνάμα, λόγος υπήρξε η συνεργασία της με τους ανθρώπους, που ανήκαν σε διάφορους κλάδους, ώστε να επέλθει η καλύτερα λύση των πάσης φύσεως καθημερινών προβλημάτων, τα οποία προέκυπταν στο πολεμικό μέτωπο και θα έπρεπε να αντιμετωπισθούν με απόλυτη ακρίβεια και μεγάλη ταχύτητα.

Κατά συνέπεια, η Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών έτεινε χέρι βοήθειας σε ιατρούς, νομικούς, αλλά και ανθρώπους από διάφορους τομείς. Το συγκινητικό ήταν, ότι, πέρα από τους ανθρώπους που προσκλήθηκαν από την Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών, προσήλθαν, εθελοντικά, και άνθρωποι, οι οποίοι έδειξαν προθυμία να συνδράμουν στο έργο της Εκκλησίας και του Έθνους.

Ο Νικόδημος, με ζωντάνια, διηγείται τα εξής: «Η πρώτη σκέψις εστράφη προς μίαν πηγήν αντλήσεως προσωπικού, την οποίαν η Εκκλησία εθεώρησε πολύν εγγυτέραν εις την Εκκλησίαν, ως μητέρα. Και εθεώρησε ότι πρέπει, εις πρώτην φάσιν, να αποταθεί, προς τους χριστιανούς εκείνους τους καλλιεργημένους εις βάθος, οι οποίοι οπωσδήποτε διατελούσαν εις μίαν σχέσιν με

https://www.youtube.com/watch?v=PmpB4MuWNx8&ab_channel=%CE%9B%CE%A5%CE%A7%CE%9D%CE%9F%CE%A3%CE%A4%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CF%8C%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B7 (Ημ. ανάκτησης: 2/10/2025). Νικόδημος Βαλλινδράς, Μητρ. Πατρών, «Η Εκκλησία εις τον αγώνα και την Αγωνία του Έθνους», στο: *Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 1999*, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1999, σ. θ'-ιδ'.

¹⁰³⁴ Για τον αρχιμανδρίτη και μετέπειτα αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερώνυμο Α' Κοτσώνη, βλέπε: Νικόδημος, *Ο Αρχιεπίσκοπος πρώην Αθηνών Ιερώνυμος*, ανάπτυπον, χ.ε., Αθήνα 1989. Πάνος Μπαϊλής, *Τα Ματωμένα Ράσα στην Αντίσταση*, έκδ. Εκδοτική, χ.χρ. σ. 41.

επιτελικές οργανώσεις, που είχαν συστηματικόν έργον και ανεπτυγμένην την επαφήν με πρόσωπα, τα οποία περιέβαλαν το έργον των και συνέπτραπτον ή εποικοδομούντο εξ αυτού¹⁰³⁵.

Οπότε, ο κύκλος ο ευρύς, ο οποίος εδημιουργήθη, είχαν μίαν ετοιμότητα ανταποκρίσεως, διότι είχαν πνευματικήν οικοδομήν. Γι' αυτό ήτο εγγυημένη η επιτυχία. Και η πραγματικότητα έδειξε, ότι και η προθυμία των ανθρώπων αυτών ήτο ευρεία και η προσφορά των άοκνως και ακούραστος και εν γένει τα πάντα ελειτούργησαν μεθοδικώς μέχρις σημείου οργανώσεως ακόμη και αλληλογραφίας προς το Μέτωπον, αλληλογραφίας των στρατιωτών προς τα μετώπισθεν και μεταφοράς του κλίματος του επικρατούντος εις την μαχομένην μερίδα του Έθνους προς τα μετώπισθεν.

Επικεφαλής αυτής της προνοίας της επικοινωνίας, διά αλληλογραφίας, ήτο ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου κ. Κωνσταντίνος Μουρατίδης¹⁰³⁶, ο οποίος συστηματικά οργάνωσε την προσπάθειαν και ήρχοντο οι επιστολές αθρόον, μέχρις σημείου, που δεν ήταν δυνατόν να απαντηθούν όλες και οι απαντήσεις εγίνοντο επιλεκτικώς, αλλά κατ' άλλον τρόπον διεδίδετο, ότι ενδιαφέρον υπήρχε και άξιον προσοχής εις την αλληλογραφίαν εντεύθεν και εκείθεν και το μάλλον αξιοσημείωτον, το οποίον κατέπληξε την κοινωνίαν και μάλιστα εκείνους, που από μέρους της Εκκλησίας, αλλά και της Πολιτείας μπορούσαν να αξιολογήσουν την ατμόσφαιραν, η οποία εδημιουργείτω»¹⁰³⁷.

Η Εκκλησία θεώρησε ως μονόδρομο, να στραφεί σε ένα σύνολο ανθρώπων, οι οποίοι είχαν την εμπειρία, αλλά και υπηρέτησαν και υπηρετούσαν σε διάφορους ενεργούς οργανισμούς. Με τον τρόπο αυτό, προέβη στην δημιουργία μιας ευρύτερης ομάδας, που σκοπό είχε την καλύτερα, αποτελεσματικότερα και ασφαλέστερα επικοινωνία με το πολεμικό μέτωπο, αλλά και αντιμετώπισης των προκυψάντων προβλημάτων. Επρόκειτο, στην ουσία, για καλλιεργημένους ανθρώπους,

¹⁰³⁵ Μητρ. Πατρών Νικόδημος, *Η μεγάλη προσφορά της Εκκλησίας και των Θεολόγων Αυτής εις την διακράτησιν των παραδόσεων*, χ.ε., Αθήναι 1980, σ. 5-22. Νικόδημος, *Η μεγάλη προσφορά της Εκκλησίας και των Θεολόγων Αυτής εις την διακράτησιν των παραδόσεων*, Εισήγηση στο Β' Θεολογικό Συνέδριο, Πάτρα (26 Νοεμβρίου 1979).

¹⁰³⁶ Πανελλήνιος Ένωσις Θεολόγων, *Κωνσταντίνος Μουρατίδης, Τιμητικό Αφιέρωμα Πανελληνίου Ενώσεως Θεολόγων*, χ.ε., Αθήναι 2003, σ. 15-253.

¹⁰³⁷ Νικόδημος Βαλληνδράς, «Η Εκκλησία εις τόν άγώνα καί τήν άγωνίαν του Έθνους», θ' -ις'. Εκπομπή στον Τηλεοπτικό Σταθμό της Ιεράς Μητροπόλεως Πατρών «Λύχνος», με καλεσμένο τον μητροπολίτη Πατρών Νικόδημο Βαλληνδρά, ως αυτόπτη και αυτήκοο μάρτυρα των γεγονότων, με θέμα: «Η Εκκλησία στον αγώνα και στην αγωνία του Έθνους», https://www.youtube.com/watch?v=PmpB4MuWNx8&ab_channel=%CE%9B%CE%A5%CE%A7%CE%9D%CE%9F%CE%A3%CE%A4%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CF%8C%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B7 (Ημ. ανάκτησης: 2/10/2025). Νικόδημος Βαλληνδράς, Μητρ. Πατρών, «Η Εκκλησία εις τον αγώνα και την Αγωνία του Έθνους», στο: *Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 1999*, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1999, σ. θ' -ιδ'.

οι οποίοι θα προσέφεραν την πολύτιμη βοήθειά τους στην εν γένει οργάνωση της Εκκλησίας, με στόχο την πολυπόθητη νίκη.

Η Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών είχε καταφέρει, να δημιουργήσει έναν ευρύ κύκλο, ο οποίος αποτελείτο από πνευματικούς ανθρώπους, οι οποίοι είχαν αγάπη και όρεξη για δουλειά. Αυτό υπήρξε ένα σπουδαίο έργο, το οποίο ενσάρκωνε την πίστη στον Χριστό και την αγάπη προς την Πατρίδα. Οι άνθρωποι αυτοί λειτούργησαν με συγκεκριμένη τακτική. Το αποτέλεσμα ήταν να εργασθούν άοκνα. Έφθασαν, δε, στο σημείο να δημιουργήσουν και έναν, εξίσου, σημαντικό τομέα, ο οποίος ασχολείτο με την αλληλογραφία των μετόπισθεν προς το μέτωπο και τανάπαλι.

Για τον συγκεκριμένο τομέα της αλληλογραφικής προνοίας επελέγη ο Καθηγητής του Κανονικού Δικαίου της Θεολογικής Σχολής του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Κωνσταντίνος Μουρατίδης¹⁰³⁸. Ο τομέας αυτός ήταν πολύ σημαντικός. Ο λόγος ήταν, ότι κατέφθαναν σοριδών τα γράμματα των στρατιωτών προς τις οικογένειες ή τις συζύγους των, αλλά και των οικογενειών και των συζύγων προς τους στρατιώτες. Πολλές φορές τα πράγματα έφθαναν στο σημείο, ώστε να μην μπορούν να απαντηθούν όλα τα γράμματα. Αποφασίστηκε, λοιπόν, η επιλεκτική απάντηση των γραμμάτων, η οποία γινόταν, συνήθως, στα επείγοντα γράμματα.

Ο Αρχιδιάκονος Νικόδημος παρουσιάζει τα γεγονότα, υπό το πρίσμα της αφήγησής του, αναφέροντας τα παρακάτω αξιοπρόσεκτα: «Τα γεγονότα, τα έζησα και τα ε γνώρισα εκ του πλησίον. Εάν θα ήθελα να συνοψίσω εις δύο σημεία τα επικρατούντα συναισθήματα και τις διαθέσεις όλων θα έλεγα, ότι αφενός υπήρξε μια υψίστου βαθμού αναρρήπισης του θρησκευτικού αισθήματος. Δηλαδή, τέτοια θρησκευτικότητα, τέτοιες εκδηλώσεις θρησκευτικές, ούτε προ ούτε μετά υπήρξαν. Εδέσποζε εις τα στόματα όλων το όνομα της Παναγίας και οι στρατιώται στα γράμματά τους, εκ του Μετώπου, δεν παρέλειπαν να βεβαιώνουν, ότι έχουμε το αίσθημα της ασφαλείας, διότι προηγείται η σκέπη της Παναγίας εκεί στις κινήσεις μας.

Κατά κάποιον τρόπον την βλέπουμε, την αισθανόμεθα και προχωρούμε ασφαλής και γεμάτοι ελπίδα. Τόσον, δε, πολύ εδημιούργησε κλίμα και πεποίθησιν εις τον λαόν, ότι η Παναγία σκέπει και τους στρατιώτας και το Έθνος, ώστε πολλές φορές μας ήρχοντο εις την Αρχιεπισκοπήν μηνύματα, ότι στο τάδε μέρος είδαν την Παναγίαν, στην τάδε Εκκλησία φανερώθηκε η Παναγία, και αν

¹⁰³⁸ Για τον Καθηγητή του Κανονικού Δικαίου της Θεολογικής Σχολής του ΕΚΠΑ, Κωνσταντίνο Μουρατίδη, βλέπε: Πανελλήνιος Ένωσης Θεολόγων, Κωνσταντίνος Μουρατίδης, *Τιμητικό Αφιέρωμα Πανελληνίου Ενώσεως Θεολόγων*, χ.ε., Αθήναι 2003, σ. 15-253.

θα το έχετε ακούσει, πολλές φορές μας έλεγαν στα τζάμια πολλών κτισμάτων απευτυπώνετο η εικόνα της Παναγίας και έτρεχε ο κόσμος να δει το θέαμα.

Βεβαίως, μπορεί να είχε και μία δόσιν υπερβολής, αυτή η πληροφόρησις, διότι από στόμα εις στόμα εμεγεθύνετο. Εγώ, όμως, δύο φορές έλαβα την εντολήν από τον Αρχιεπίσκοπον να μεταβώ σε δύο Εκκλησίες, όπου είχε συγκεντρωθεί τόσος κόσμος, που αναγκάστηκε η αστυνομία να κλείσει την Εκκλησίαν και να κρατήσει απ' έξω τον κόσμο, για να μπορέσει να ελέγξει τον συνωστισμόν. Η, δε, συρροή του κόσμου ωφείλετο εις την είδησιν, ότι στον Ναό παρουσιάστηκε η Παναγία. Ενθυμούμαι, ότι και εις τις δύο περιστάσεις χρειάσθηκε να ομιλήσω προς τα πλήθη.

Η μία, ενθυμούμαι και τα συγκεκριμένα ονόματα των Ναών, ήτο εις τον Ιερόν Ναόν Κοιμήσεως της Θεοτόκου Κυνοσάργους¹⁰³⁹ και η δευτέρα ήτο εις τον Ναόν Αγίας Μαρκέλλης Βοτανικού¹⁰⁴⁰, όπου εστάλην εγώ. Αλλού επείγαν άλλοι. Και εις την μίαν περίπτωσιν και εις την άλλην έγιναν Παρακλήσεις. Εγώ ήμουν διάκονος και η επέμβασής μου έπρεπε να είναι εις άλλον επίπεδον. Ο ιερέας της ενορίας θα ετελούσε και ετέλεσε τας Παρακλήσεις. Εγώ, δε, μόνον είχα τον λόγον, να είπω το μήνυμα από μέρους της Εκκλησίας. Και εις την πρώτην περίπτωσιν υπεγράμμησα, το ότι ένα πράγμα ήτο βέβαιον, το ότι η Παναγία είναι μαζί μας, ότι η Παναγία μας σκεπάζει, ότι την αίσθηση της παρουσίας της την έχει το Μέτωπον και μεταφέρεται και σε εμάς.

Τώρα, αν είμεθα άξιοι να την δούμε και κατά πρόσωπον αυτό ας μην δημιουργεί απαιτήσιν και προσδοκίαν μας, αλλά ας κυριαρχήσει η βεβαιότης, ότι η Παναγία είναι μαζί μας. Αυτό το φρόνημα να το πάρουμε μαζί μας από αυτή τη συγκέντρωση. Εις την άλλην συγκέντρωσιν ανέγνωσα, ως ευαγγελικήν περικοπήν, το ευαγγέλιον της Κυριακής του Θωμά, διά να καταλήξω εις το «μακάριοι οι μη ειδόντες και πιστεύσαντες»¹⁰⁴¹, και να τοποθετήσω, υπό αυτό το πρίσμα την απαιτήσιν του λαού και την προσδοκίαν του να ίδη την Παναγίαν.

¹⁰³⁹ Για τον ενοριακό Ιερό Ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου Κυνοσάργους Αθηνών, βλέπε: Κ. Ανδρουλάκης, *Το χρονικό του Ναού μας*, χ.ε., Αθήναι 1952. Κ. Ανδρουλάκης, Πρεσβ., *Το χρονικό του Ναού μας*, χ.ε., Αθήναι 1952.

¹⁰⁴⁰ Πρβλ. Νικόδημος Βαλληνδράς, «Η Εκκλησία εις τόν άγώνα και τήν άγωνίαν του Έθνους», θ' -ις'. Εκπομπή στον Τηλεοπτικό Σταθμό της Ιεράς Μητροπόλεως Πατρών «Λύχνος», με καλεσμένο τον μητροπολίτη Πατρών Νικόδημο Βαλληνδρά, ως αυτόπτη και αυτήκοο μάρτυρα των γεγονότων, με θέμα: «Η Εκκλησία στον αγώνα και στην αγωνία του Έθνους», https://www.youtube.com/watch?v=PmpB4MuWNx8&ab_channel=%CE%9B%CE%A5%CE%A7%CE%9D%CE%9F%CE%A3%CE%A4%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CF%8C%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B7 (Ημ. ανάκτησης: 2/10/2025). Νικόδημος Βαλληνδράς, Μητρ. Πατρών, «Η Εκκλησία εις τον αγώνα και την Αγωνία του Έθνους», στο: *Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 1999*, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1999, σ. θ' -ιδ'.

¹⁰⁴¹ *Ιω. 20, 29.*

Ήτο μια προσευχητική διάθεση έντονη, την οποίαν εξέτρεφε και το γεγονός, ότι υπήρχαν κίνδυνοι και εις τους μαχομένους και εις τα μετώπισθεν, διότι είχαμε βομβαρδισμούς. Εν ώρα κινδύνου, οπωσδήποτε, υπάρχει μια προσευχητική διάθεση, εντονότερα, αλλά μαζί με τα διασταυρούμενα μηνύματα, ότι η Παναγία εκδηλώνεται και έχουν ζωηράν αίσθησις Αυτής, οι στρατιώται, ηύξανε ακόμη περισσότερο αυτό το συναίσθημα»¹⁰⁴².

Ο Νικόδημος, κατά την αφήγηση των διαφόρων γεγονότων, διαπραγματεύεται, από την μια πλευρά, την έντονη θρησκευτικότητα των πιστών ανθρώπων και από την άλλη πλευρά το Θεομητορικό πρόσωπο της Υπεραγίας Θεοτόκου. Στο πρώτο σημείο η θρησκευτικότητα των Ελλήνων ήτο εντονότερα, κατά την πολεμική περίοδο του 1940. Οι Έλληνες διακατείχοντο από ένα θρησκευτικό παλμό, ο οποίος τους έδιδε την δυνατότητα να ελπίζουν, ότι με την πίστη στον Χριστό θα κερδίσουν τον πόλεμο. Η πίστη, για τους καθημερινούς αυτούς ανθρώπους, ήταν ζωή. Η χριστιανική πίστη μεταφραζόταν σε πλήρη εμπιστοσύνη στον Θεό, ο οποίος, όπως το ζούσαν, είχε θέσει την υπογραφή του και δεν μπορούσε να την πάρει πίσω. Η πίστη των Ελλήνων στρατιωτών, αλλά και η πίστη των ανθρώπων, που βρίσκονταν στα μετόπισθεν, ενώνονταν, δίνοντας την αίσθηση, ότι ο πόλεμος θα τερματισθεί με την νίκη υπέρ των Ελλήνων. Η προσευχή των Ελλήνων, με την ακλόνητη πίστη, στόχευε στην απόκτηση της αρετής, της ελπίδος, του θάρρους και την ανδρείας, που χρειάζονταν για την επιτυχή έκβαση της νίκης των Ελλήνων κατά των Ιταλών.

Συνεχίζοντας την ολοζώντανη αφήγηση του Αρχιδιακόνου Νικοδήμου, εντοπίζουμε την εμφάνιση, ευκαιρώς-ακαιρώς, της Παναγίας, τόσο στους στρατιώτες του μετώπου, όσο και στους ανθρώπους των μετόπισθεν. Σύμφωνα με την αληθινή μαρτυρία, από πλευράς του Νικοδήμου, η Παναγία είχε, σχεδόν, καθημερινή παρουσία στην ζωή των Ελλήνων. Η παρουσία της υπήρξε τόσο έντονη, ώστε έφτασαν στο σημείο οι άνθρωποι της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών, να υποδέχονται την έντονη αλληλογραφία των ανθρώπων του μετώπου και των μετόπισθεν, περί των συχνών εμφανίσεων της Παναγίας, τόσο στους Ιερούς Ναούς, όσο και στις βιτρίνες των διαφόρων

¹⁰⁴² Νικόδημος Βαλληνδράς, «Η Εκκλησία εις τόν αγώνα καί τήν αγωνίαν τοῦ Ἔθνους», θ'-ιδ'. Εκπομπή στον Τηλεοπτικό Σταθμό της Ιεράς Μητροπόλεως Πατρών «Λύχνος», με καλεσμένο τον μητροπολίτη Πατρών Νικόδημο Βαλληνδρά, ως αυτόπτη και αυτήκοο μάρτυρα των γεγονότων, με θέμα: «Η Εκκλησία στον αγώνα και στην αγωνία του Έθνους», https://www.youtube.com/watch?v=PmpB4MuWNx8&ab_channel=%CE%9B%CE%A5%CE%A7%CE%9D%CE%9F%CE%A3%CE%A4%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CF%8C%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B7 (Ημ. ανάκτησης: 2/10/2025). Νικόδημος Βαλληνδράς, Μητρ. Πατρών, «Η Εκκλησία εις τον αγώνα και την Αγωνία του Έθνους», στο: *Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 1999*, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1999, σ. θ'-ιδ'.

Καταστημάτων. Οι άνθρωποι έστελναν, σε καθημερινή βάση, επιστολές, οι οποίες περιείχαν ζωντανές μαρτυρίες για την εμφάνιση της Παναγίας.

Σε ορισμένες, δε, περιπτώσεις, κατά την άποψη του Νικοδήμου, υπήρχε και μια δόση υπερβολής. Όμως, ο πιστός λαός ζούσε και βίωνε, καθημερινά και πραγματικά, την παρουσία της Παναγίας, η οποία έσκεπε και φρουρούσε την Ελλάδα. Η διόγκωση του εν λόγω γεγονότος επέστησε την προσοχή του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσάνθου. Κατόπιν, εδόθη εντολή, εκ μέρους του Αρχιεπισκόπου, στον Αρχιδιάκονό του, για να μεταβεί εις δύο Ιερούς Ναούς, ώστε να ομιλήσει, επικαίρως, μεταφέροντας το μήνυμα και τον παλμό, συνάμα, της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Ο πρώτος Ιερός Ναός, που καταγράφεται, παραπάνω, ήταν κατάμεστος. Χρειάστηκε η επέμβαση της Αστυνομίας, ώστε να αποφευχθεί ο συνωστισμός. Εκεί, αφού πραγματοποιήθηκε η Ιερά Παράκλησις, ο Αρχιδιάκονος εκφώνησε λόγο οικοδομής. Το βασικότερο σημείο, το οποίο και τονίστηκε επανειλημμένως από τον Αρχιδιάκονο Νικόδημο, ήταν, ότι η εμφάνιση της Παναγίας συνίστατο με την υψίστη αλήθεια. Ότι η Υπέρμαχος Στρατηγός είναι μαζί μας, είναι ανάμεσά μας και μας σκέπει και μας φρουρεί, για να φτάσουμε στην απελευθέρωση της Ελλάδος από τους Ιταλούς. Άλλωστε, οι στρατιώτες, που μάχονταν στην γραμμή των πρόσω, την ένιωθαν ως ηγέτιδα. Οι δε καθημερινοί απλοϊκοί άνθρωποι, οι οποίοι βρίσκονταν στα μετόπισθεν, την θεωρούσαν ως φύλακα των στρατιωτών μας.

Στον δεύτερο ναό, αφού έγινε η επέμβαση της Αστυνομίας, έλαβε χώρα η Ιερά Παράκληση. Εκεί, ο Αρχιδιάκονος Νικόδημος έσπευσε, να ομιλήσει, μηνυματικώς και επικαίρως, περί του προσώπου της Παναγίας. Υπογράμμισε, ότι η έντονη παρουσία της Παναγίας ήτο αποτέλεσμα της βαθιάς χριστιανικής πίστεως, αλλά και του ολοθέρμου πόθου των πιστών, με σκοπό την ελευθερία της Πατρίδος. Η προσευχητική των διάθεση, σκεπτόμενοι τους στρατιώτες στο μέτωπο, τους οδηγούσε στην ολόθερμη προσευχή των στην Υπεραγία Θεοτόκο. Και η ολόθερμη προσευχή τους στην Παναγία ήταν η καλύτερη, η πνευματικότερη και η ασφαλέστερη επικοινωνία με το μέτωπο, αφού στήριζε τον αγώνα και την αγωνία του Ελληνικού στρατού. Η εγκάρδια, δε, προσευχή ενίσχυε, κατά τρόπο θαυμαστό, τον θεόφιλο και φιλόχριστο στρατό μας.

Ο Αρχιδιάκονος Νικόδημος, με πειστικότητα, καταγράφει τα παρακάτω γεγονότα. Ένα δεύτερο σημείο, το οποίο αξίζει, να υπομνηματίσουμε, διότι είναι προέκταση του πρώτου, που προαναφέραμε, αποτελεί η αίσθηση, που κυκλοφορούσε, εντονότατα, ανάμεσα στους πατριώτες Έλληνες και γινόταν, συχνά, αντικείμενο προσευχής. Με λίγα λόγια, η σπορά να είναι καρποφόρα και να αποδώσει εύχυμους εθνικούς καρπούς, προς όφελος της Πατρίδος, αλλά και της εν γένει

κοινωνίας. Η νίκη των Ελλήνων, να έχει εκκλησιαστικό και εθνικό υπόβαθρο. Να μην αποτελεί μια απλή μόνο στρατιωτική νίκη, η οποία θα προσδώσει, απλώς, μια ηθική ικανοποίηση. Δηλαδή, που θα προσβλέπει, με πολύ απλά λόγια, στην αίσια έκβαση μιας στρατιωτικής επιχείρησης¹⁰⁴³. Σκοπός ήταν η λήψη του πνευματικού μηνύματος, το οποίο ήταν η επέμβαση του Θεού, που έδιδε τη νίκη των Ελλήνων κατά των Ιταλών.

Το κείμενο της αφήγησης του Αρχιδιακόνου Νικοδήμου αναφέρει επί λέξει: «Το δεύτερο σημείο που είναι σημείο και προέκτασης του πρώτου είναι, ότι εδέσποζε, από πλευράς πλέον πατριωτικής, κάτι αντίστοιχον προς τα όσα συνέβαιναν από πλευράς πλέον πατριωτικής, κάτι αντίστοιχον προς τα όσα συνέβαιναν από πλευράς θρησκευτικής και εκκλησιαστικής και ένα σύνθημα εκυκλοφορούσε φοβερά έντονα: να μην πάει χαμένο τα αίμα που χύθηκε, αλλά να αξιοποιηθεί η σπορά η διά του αίματος διαπεράσασα την Ελληνικήν Χώραν. Και πράγματι, αυτός ήταν ένας πόθος και ένα αντικείμενον προσευχής, εκ του πικρού να βγει γλυκύ και να έχωμεν καρπούς και εθνικούς, εθνικού ωφέλους από τα γεγονότα, ώστε η νίκη να μην είναι απλώς μια στρατιωτική εξέλιξη των πραγμάτων, αλλά να είναι συνδεδεμένη με ωφελείας πνευματικής και υλικής και εθνικής. Αυτά, λοιπόν, τα δύο, η θρησκευτική και εκκλησιαστική άποψις και η εθνική πλευρά, αφετέρου, αυτά τα δύο εδέσποζαν την εποχήν εκείνην.

Ο Δαυιδ σε ένα ψαλμό του, λέει: Εν τω Θεώ ποιήσωμεν δύναμιν και αυτός εξουδενώσει τους εχθρούς ημών¹⁰⁴⁴. Ας αρχίσω από αυτό το ψαλμικόν, διά να το υπογραμμίσω με διπλήν υπογράμμισιν. Η πρώτη υπογράμμισις είναι, ότι αυτόν ακριβώς τον στίχον, μεταξύ βεβαίως και άλλων, εχρησιμοποίησεν ο Αρχιεπίσκοπος συντάξας ειδικήν προσευχήν, διά να αναγινώσκειται εις τας Παρακλήσεις, καθημερινώς, και εις τας λειτουργίας πολλάκις. Ακόμη, ενθυμούμαι, ότι την εδιάβασεν και ενώπιον του εσταυρωμένου τη Μεγάλη Παρασκευή και περιήχεν, ακριβώς, αυτήν την αφετηρίαν. Και το δεύτερον, ότι εδημιουργήθηκεν και ένα Ορατόριον, το οποίον περιείχεν τας εξελίξεις των γεγονότων εις αλληλουχίαν ψαλμάτων, αλλά εννοιολογικώς διατεταγμένων, έτσι, ώστε να είναι η συνέχεια όντως εις την ορθήν γραμμήν και εντός αυτού του Ορατορίου αυτός ο

¹⁰⁴³ Πρβλ. Μητρ. Πατρών Νικόδημος Βαλληνδράς, «Η Εκκλησία εις τον αγώνα και την Αγωνίαν του Έθνους», θ' -ιδ'. Εκπομπή στον Τηλεοπτικό Σταθμό της Ιεράς Μητροπόλεως Πατρών «Λύχνος», με καλεσμένο τον ίδιο τον Μητροπολίτη Πατρών Νικόδημο Βαλληνδρά, ως αυτόπτη και αυτήκοο μάρτυρα των γεγονότων, με θέμα: «Η Εκκλησία στον αγώνα και την αγωνία του Έθνους», βλ. <https://www.youtube.com/watch?v=PmpB4MuWNx8&t=137s> (Ημ. ανάκτησης: 31/3/2020).

¹⁰⁴⁴ Ψαλμ. 107, 14.

στίχος προσέλαβεν κεντρικήν θέσιν. Έχει ψαλλεί πολλές φορές, μάλιστα, δε, και αυτήν την ημέραν της 28^{ης} Οκτωβρίου»¹⁰⁴⁵.

Αποτελεί άξιο αναφοράς, να επισημάνουμε τη σημαντική λεπτομέρεια, την οποία μας παρουσιάζει ο Αρχιδιάκονος Νικόδημος, μέσα από τα παρουσιασθέντα ιστορικά γεγονότα. Εκεί, κάνει την αναφορά του, λέγοντας, ότι δεν θα πρέπει να θεωρηθεί η νίκη των Ελλήνων, απλώς, ως μια επιτυχής στρατιωτική έκβαση. Επιβάλλεται να παρουσιασθεί, διά του λόγου το αληθές, ότι η νίκη των Ελλήνων, κατά το έπος του 1940, αποδίδεται στην ένθερμη χριστιανική πίστη, στην εθνική ομοιογένεια, στην αρετή και στην τόλμη, τα οποία επέδειξαν οι Έλληνες. Η βαθιά θρησκευτικότητα, η ενότητα, η ομοψυχία και η ομοπνοότητα οδήγησαν τους Έλληνες στην νίκη επί των Ιταλών.

Είναι, εξίσου, σημαντικό, να αναφέρουμε, ότι, μέσα από την αφήγηση, παρουσιάζεται και μια ακόμη σημαντική πρωτοβουλία του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθου. Πρόκειται για τη σύνταξη της ειδικής ευχής, από μέρους του Αρχιεπισκόπου, ώστε να αναγινώσκεται εις πάσας τα ιεράς ακολουθίας. Αυτή, διαβαζόταν εις όλας τας Εκκλησίας, κατά την διάρκεια του μυστηρίου της θείας Ευχαριστίας, αλλά και της ιεράς ακολουθίας της Παρακλήσεως. Ο Αρχιεπίσκοπος την ανέγνωσε, εκείνη την χρονιά του 1940, ενώπιον του εσταυρωμένου, κατά την Μεγάλη Παρασκευή.

Κατόπιν, ο Αρχιεπίσκοπος προχώρησε και σε μια ακόμη πρωτοβουλία. Να μνημονεύσουμε, στο σημείο αυτό, τη συγγραφή και ενός ειδικού, διά την περίπτωση, Ορατορίου, το οποίο ήτο διανθισμένο με ψαλμικά χωρία της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης. Αυτό ψαλλόταν, σε διάφορες περιστάσεις. Σκοπός του ήταν, να αναπτερώσει το θρησκευτικό και εθνικό συναίσθημα των Ελλήνων, αλλά, κυρίως, να χαρίσει στους πιστούς μια έντονη προσευχητική διάθεση και συνείδηση.

Ο Αρχιδιάκονος Νικόδημος περατώνει τη άκρως διδακτική αφήγησή του, ως εξής: «Εν σχέσει, προς την καθιέρωσιν της εορτής της Αγίας Σκέπης τη 28^η Οκτωβρίου, αυτό υπήρξε σκέψις και απόφασις του Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος, αργότερα και απόφασις της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος¹⁰⁴⁶. Και η σκέψις είχαν τούτον τον αιτιώδη σύνδεσμον, ότι όπως η Εθνική εορτή

¹⁰⁴⁵ Εκπομπή στον Τηλεοπτικό Σταθμό της Ιεράς Μητροπόλεως Πατρών «Λύχνος», με καλεσμένο τον ίδιο τον Μητροπολίτη Πατρών Νικόδημο Βαλληνδρά, ως αυτόπτη και αυτήκοο μάρτυρα των γεγονότων, με θέμα: «Η Εκκλησία στον αγώνα και την αγωνία του Έθνους», βλ. <https://www.youtube.com/watch?v=PmpB4MuWNx8&t=137s> (Ημ. ανάκτησης: 3/10/2025). Νικόδημος Βαλληνδράς, Μητρ. Πατρών, «Η Εκκλησία εις τον αγώνα και την Αγωνίαν του Έθνους», στο: *Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 1999*, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1999, σ. θ' -ιδ'.

¹⁰⁴⁶ Η καθιέρωση της εορτής της Αγίας Σκέπης τη 28^{ης} Οκτωβρίου πραγματοποιήθηκε κατά το έτος 1952.

της 25^{ης} Μαρτίου, παίρνει ένα ιδιαίτερον χρώμα και μήνυμα θρησκευτικόν, εκ του συνδυασμού της με την εορτήν του Ευαγγελισμού, διότι αλλιώς θα μπορούσε να μην έχει τόσον έκδηλον έξαρσιν και πνοήν θρησκευτικήν, να δημιουργήσωμεν αντίστοιχον σύνδεσμον και διά την 28^{ην} Οκτωβρίου, πάλιν με Θεομητορικήν Εορτήν την εορτήν της Αγίας Σκέπης και να υπάρξει λειτουργία, να υπάρξει η ανάμνησις της Σκέπης της Παναγίας, επί μαχομένους και επί τα μετόπισθεν, και κατ' αυτόν τον τρόπον να συντηρηθεί η εκδήλωσις, η ανάλογος, των γεγονότων αυτών που εορτάζονται την 28^{ην} Οκτωβρίου.

Εάν, μάλιστα, λάβουμε υπόψιν μας, ότι σε κάποια περίοδο εφαινετο σαν να άρχισε να σβήνει αυτή η αρχική λαμπρότης της καθιερώσεως της εορτής, τότε ένα στοιχείον που την ετόνωσε ήτο και αυτό, ότι είναι πλέον και Θεομητορική Εορτή και προσετέθη εις τας Θεομητορικάς Εορτάς. Θα προσέθετα, ότι το συγκεκριμένον αυτό γεγονός της εορτής της Αγίας Σκέπης το επραγματεύθη θεολογικώς ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου, αείμνηστος Γρηγόριος Παπαμιχαήλ. Σημειωτέον, δε, ότι η εορτή της Αγίας Σκέπης, αρχικώς, εις την Ρωσίαν εορτάζετο, εκείνος είχε σπουδάσει εις την Ρωσίαν, και με τα δεδομένα εκείνα παρουσίασε εις ένα κείμενον εις το οποίον εδημοσίευσεν το συμβάν, εκ του οποίου προήλθε η εορτή της Αγίας Σκέπης, όπου γίνεται πραγματικός λόγος περί Σκέπης της Παναγίας, εκδηλωθήσης με την επικάλυψιν, διά του Μαφορίου, δηλαδή, του καλύματος της κεφαλής της, υπεράνω των προστατευομένων προσώπων και κατ' αυτόν τον τρόπον εδέθηκε περισσότερον και ενετοπίσθη η εορτή αυτή της Αγίας Σκέπης, ως η μάλλον αρμόζουσα¹⁰⁴⁷.

¹⁰⁴⁷ «Η εορτή της αγίας Σκέπης της Θεοτόκου (1η και, αργότερα 28η Οκτωβρίου) αντλεί την υπόθεσή της από τον βίο του οσίου Ανδρέα, του διά Χριστόν σαλού. Η εμφάνιση της Θεοτόκου, στον όσιο έγινε αφορμή να καθιερωθεί η εορτή αυτή. Το περιστατικό συνέβη στη νότια πλευρά του ναού των Βλαχερνών, στο παρεκκλήσιο της αγίας Σορού, όπου φυλάσσονταν η εσθία, ο πέπλος και μέρος της ζώνης της Θεοτόκου. Στο παρεκκλήσιο αυτό γινόταν κάποτε ολονυκτία. Εκεί πήγε να προσευχηθεί και ο όσιος Ανδρέας μαζί με τον μαθητή του άγιο Επιφάνιο. Ήταν η ώρα περίπου 10 το βράδυ, οπότε ο όσιος βλέπει τη Θεοτόκο να προχωρεί από τις βασιλικές πύλες προς το άγιο θυσιαστήριο. Φαινόταν πολύ ψηλή και είχε λαμπρή τιμητική συνοδεία λευκοφόρων αγίων. Αναμεσά τους ξεχώριζαν ο Τίμιος Πρόδρομος και ο θεολόγος Ιωάννης, οι οποίοι βάδιζαν δεξιά και αριστερά της. Από τους λευκοφόρους άλλοι προπορεύονταν και άλλοι ακολουθούσαν ψάλλοντας ύμνους και άσματα πνευματικά. Όταν πλησίασαν στον άμβωνα, είπε ο όσιος Ανδρέας στον Επιφάνιο: Βλέπεις παιδιά μου, την Κυρία και Δέσποινα του κόσμου; Ναι, τίμια πάτερ, αποκρίθηκε ο νέος. Η Θεοτόκος την ώρα εκείνη γονάτισε και προσευχήθηκε για πολλή ώρα. Παρακαλούσε τον Υιό της για τη σωτηρία του κόσμου και έβρεχε με δάκρυα το πρόσωπό της. Ύστερα μπήκε στο άγιο θυσιαστήριο και προσευχήθηκε για τους πιστούς που αγρυπνούσαν. Όταν τελείωσε τη δέησή της, με μία κίνηση χαριτωμένη και σεμνή έβγαλε από την άχραντη κεφαλή της το αστραφερό μαφόριο, και τ' άπλωσε σαν σκέπη με τα πανάγια χέρια της πάνω στο εκκλησίασμα. Έτσι απλωμένο το έβλεπαν και οι δύο τους για πολλή ώρα να εκπέμπει δόξα θεϊκή. Όσο φαινόταν εκεί η Θεοτόκος, φαινόταν και το ιερό μαφόριο να σκορπίζει τη χάρη του. Όταν εκείνη άρχισε ν' ανεβαίνει στον ουρανό, άρχισε κι εκείνο να συστέλλεται λίγο-λίγο και να χάνεται». Εμφανίσεις της Παναγίας, έκδ. Ιερά Μονή Παρακλήτου, Ωρωπός

Εις την Ενορίαν μου, του Αγίου Γεωργίου Καρίτση, ο συνεφημέριός μου, ανεζήτησεν εις το Συναξάριον της ημέρας, πέραν των άλλων εορταζομένων προσώπων, μίαν πολύτεκνον οικογένειαν Τερεντίου και Νεονίλης, των οποίων το έσχατον τέκνος θυγάτριον ονομάζετο Ευνίκη και εις τον Τομέαν της ενορίας εκείνης εγένετο ιδιαίτερος εορτασμός, βεβαίως παραλλήλως προς την εορτήν της Αγίας Σκέπης, αλλά και της Αγίας Ευνίκης, ως μηνύματος και ως συμβόλου, το οποίον προΐονίζετο τον ερχομόν της νίκης με την ευλογίαν του Θεού και των Αγίων του. Άλλωστε, διαβάζουμε και πάλι από τον Δαυίδ: «Θεός Κύριος και επέφανεν ημίν συστήσασθε εορτήν»¹⁰⁴⁸.

Στις 17 Οκτωβρίου 1952, ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Σπυρίδων εισηγήθηκε την κατά μετάθεση σύσταση της μεγάλης εορτής της Αγίας Σκέπης της Θεοτόκου από την 1^η Οκτωβρίου την 28^η Οκτωβρίου ενεστώτος έτους¹⁰⁴⁹. Κατόπιν, στις 21 Οκτωβρίου 1952, αποφασίστηκε, επί Αρχιεπισκοπείας Σπυρίδωνος, τόσο ο συνεορτασμός της εορτής της Αγίας Σκέπης, μετά της Εθνικής επετείου του «ΟΧΙ», όσο και η έγκριση της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, προς δημοσίευση, της ειδικής ιεράς ακολουθίας του μοναχού Γερασίμου Μικραγιαννανίτου¹⁰⁵⁰. Δηλαδή, η μεταφορά της εορτής της Αγίας Σκέπης από την 1^η Οκτωβρίου εκάστου έτους την 28^η Οκτωβρίου ενεστώτος έτους¹⁰⁵¹. Η σκέψη και η στάση της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος έγκειται στο πάντρεμα, όπως και κατά την 25^η Μαρτίου, της Θρησκευτικής με την Εθνική εορτή. Δηλαδή, να υφίσταται η δευτέρα, μετά την 25^η Μαρτίου, διπλή εορτή.

Το γεγονός της μεταθέσεως της Θεομητορικής εορτής της Αγίας Σκέπης αποφασίστηκε, ως ένδειξη ευγνωμοσύνης και σεβασμού προς την Παναγία, για την Σκέπη και την Προστασία της στον αγώνα των Ελλήνων, εναντίον του αλαζονικού ιταλικού στρατού. Και μόνον οι δύο αυτές λέξεις «Αγία Σκέπη», φέρουν στη μνήμη μας αναρίθμητα θαυμαστά γεγονότα, τα οποία καταδεικνύουν τη μητρική αγάπη της Παναγίας Μητέρας μας, τη σκέπη και προστασία, που μας προσφέρει σε καιρούς κινδύνων, αλλά και την ακαταμάχητη βοήθειά Της στις δυσκολίες της ζωής μας.

Αττικής 1991, σ. 137-138. Ακολουθία της Αγίας Σκέπης της Υπεραγίας Δεσποίνης Ημών Θεοτόκου και Αειπαρθένου Μαρίας, εκ του Ανατύπου «Εφημέριος», εν Αθήναις 1966, σ. 4.

¹⁰⁴⁸ Εκπομπή στον Τηλεοπτικό Σταθμό της Ιεράς Μητροπόλεως Πατρών «Λύχνος», με καλεσμένο τον ίδιο τον Μητροπολίτη Πατρών Νικόδημο Βαλληνδρά, ως αυτόπτη και αυτήκοο μάρτυρα των γεγονότων, με θέμα: «Η Εκκλησία στον αγώνα και την αγωνία του Έθνους», βλ. <https://www.youtube.com/watch?v=PmpB4MuWNx8&t=137s> (Ημ. ανάκτησης: 3/10/2025). Νικόδημος Βαλληνδράς, Μητρ. Πατρών, «Η Εκκλησία εις τον αγώνα και την Αγωνίαν του Έθνους», στο: *Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 1999*, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1999, σ. θ' -ιδ'.

¹⁰⁴⁹ Ακολουθία της Αγίας Σκέπης της Υπεραγίας Δεσποίνης Ημών Θεοτόκου και Αειπαρθένου Μαρίας, εκ του Ανατύπου «Εφημέριος», εν Αθήναις 1966, σ. 1 και 5.

¹⁰⁵⁰ Ο.π., σ. 2.

¹⁰⁵¹ Συνοδικές Εγκύκλιοι, Τόμος Β', Αθήνα 1956, σελ. 649

Κατά τη διάρκεια του πολέμου, πάμπολλες φορές οι Έλληνες στρατιώτες έβλεπαν, πάνω από τα χαρακώματα, την ιερή μορφή της Παναγίας, να τους προστατεύει από τις βόμβες του εχθρού. Αλλά, πόσες φορές και καθένας από μας δεν είδε τη σκέπη της Παναγίας μας να προστατεύει από ποικίλους κινδύνους και ανάγκες είτε σε δικούς μας ανθρώπους, είτε κι εμάς τους ίδιους! Γι' αυτό, με πλήρη εμπιστοσύνη οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί, σε κάθε κίνδυνο, σε κάθε πόνο και σε κάθε ανάγκη μας καταφεύγουμε στην Σκέπη της Παναγίας μας. Στη στοργική Μητέρα μας. Και στην Εορτή Της, γεμάτοι ευγνωμοσύνη, σπεύδουμε στους Ιερούς Ναούς μας, να ευχαριστήσουμε την Υπέρμαχο Στρατηγό, με άπειρη ευγνωμοσύνη, διότι διαφυλάττει το Έθνος μας.

Τέλος, ο Νικόδημος μας παρουσιάζει μια όμορφη συνήθεια της Ενορίας, που υπηρετούσε. Εκεί, ο ευλαβής συνεφημέριός του θέσπισε την εορτή της Αγίας Ευνίκης, η οποία εορτάζει την ίδια ημέρα με την Αγία Σκέπη. Η θέσπιση της ειρημένης εορτής είχε δύο συνισταμένες. Η πρώτη παρουσίαζε τη συμβολή της πολύτεκνης οικογενείας στους αγώνες του Έθνους. Ο λόγος ήταν, ότι πολλές πολύτεκνες οικογένειες έδωσαν σπουδαία τέκνα, τα οποία θυσιάστηκαν για του Χριστού την Πίστη την Αγία και της Πατρίδος της Ελευθερία. Η δέ δεύτερα τόνιζε, προφανώς, την «νίκη», ως αποτέλεσμα της ολόθερμης πίστεως, σε άμεση συνάρτηση με την καρδιακή προσευχή των πιστών, τα οποία έκαναν θαύματα, κατά την διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων.

Επιλογικά

Φέτος, τιμούμε και εορτάζουμε την ιστορική επέτειο της συμπληρώσεως 85 ετών από την πανένδοξη εποποιία του 1940 (1940-2025). Πριν από 85 χρόνια, οι Έλληνες, εκλήθησαν, και πάλι, να αναμετρηθούν με την Ιστορία. Η εθnikοθρησκευτική επέτειος της 28ης Οκτωβρίου είναι μια από τις κορυφαίες ιστορικές μας, πανεθνικά, εορτές. Κατέχει τα δευτερεία των εκκλησιαστικών και εθνικών εορτών, μετά την 25^η Μαρτίου 1821.

Η 28η Οκτωβρίου 1940 σηματοδοτεί την απαρχή του «Έπους του Σαράντα». Το ιστορικό και ηρωικό έπος του 1940 είναι ο τηλαυγής φάρος της νεότερης Ιστορίας μας. Η 28^η Οκτωβρίου ανήκει στα ιστορικά εκείνα σημαντικά γεγονότα, τα οποία τρέφουν τη ψυχή και τον νου της ανθρωπότητας. Ο εορτασμός της Εθνικής επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου θα πρέπει να είναι ένας πανεθνικός αναβαπτισμός. Η εθνική μας εορτή αποτέλεσε την αυθόρμητη προσφορά της καθολικής θυσίας του Έθνους.

Πρόκειται για το ιστορικό «ΟΧΙ», το οποίο άλλαξε του ρου της Εκκλησιαστικής και Εθνικής Ιστορίας του Γένους των Ελλήνων. Το «ΟΧΙ», της 28ης Οκτωβρίου του 1940, είναι από εκείνες τις επετείους, που ομιλούν, ακόμη, με ουσιαστικό και βαθύ τρόπο, στις ψυχές των σύγχρονων Ελληνίδων και Ελλήνων. Το πάνδημο «ΟΧΙ» συνιστά ένα ιστορικό παράδειγμα προβολής των εθνικών ιδανικών της ελευθερίας, της ομοψυχίας και της φιλοπατρίας. Δεν αφορά ένα γεγονός αφηρημένο ή ξεπερασμένο. Αντιθέτως, παραμένει, πρώτα απ' όλα, μια ζώσα συλλογική ιστορική μνήμη στο νου των επακόλουθων γενεών, λειτουργώντας ως ένα διαχρονικό παράδειγμα εθνικής ομοψυχίας.

Οι Έλληνες δεν διέθεταν πολεμοχαρή διάθεση, διότι γνώριζαν, καλά, ότι επρόκειτο για έναν πατριωτικό πόλεμο. Και ήσαν υπερήφανοι, που θα τον έδιναν. Ήσαν, βαθιά, πεπεισμένοι, ότι θα έδιναν έναν ελληνοορθόδοξο αγώνα, τον οποίο, πραγματικά, είχαν την απόλυτη βεβαιότητα, ότι θα τον κερδίσουν. Οι αγωνιστές του έπους του 1940 φώτισαν με το παράδειγμά τους το μονοπάτι της ανδρείας, της αφοσίωσης και της προσφοράς. Οι αγώνες και οι θυσίες αποτέλεσαν τις σπουδαιές πράξεις αυτοθυσίας. Υπήρξαν, όμως, συγχρόνως, και ένα αποφασιστικό σχέδιο νίκης. Για το λόγο αυτό, ήλθε τόσο περήφανα η πολυπόθητη νίκη. Διότι οι Έλληνες είχαν την πεποίθηση, πως πηγαίνουν να καταδείξουν εις τους Ιταλούς, τι εστί, πραγματικά, «Έλληνας».

Τα βασικά χαρακτηριστικά των Ελλήνων του 1940 ήσαν η χριστιανική πίστη, η εθνική συνείδηση θυσίας, η μεγάλη γενναιότητα και η ασύγκριτη ευψυχία. Στους Έλληνες έλαχε η εξαιρετική τιμή, ώστε να βιώσουν ιστορικές στιγμές αρετής, θάρρους και ανδρείας. Είναι αλήθεια, ότι κανένα άλλο Έθνος και κανένας άλλος Λαός δεν συνέδεσε, τόσο πολύ, την ύπαρξή του με την πίστη του στον Θεό, όσο το Ελληνικό Έθνος και ο Ελληνικός Λαός¹⁰⁵². Η σύνδεση Εκκλησίας και Έθνους δημιούργησε το μεγάλο θαύμα, που ονομάζεται εποποιία του '40. Στην περίπτωση αυτή του θαύματος του 1940, ίσχυσε ο λόγος του Κυρίου: «Κατέβη η βροχή και ήλθον οι ποταμοί και έπνευσαν οι άνεμοι και προσέπεσον τη οικία εκείνη και ουκ έπεσε· τεθεμελίωτο γάρ επί την πέτραν»¹⁰⁵³.

Η Εθνική επέτειος της 28ης Οκτωβρίου είναι μια ημέρα αναστοχασμού και περισυλλογής. Εμείς οι Νεοέλληνες, πλημμυρισμένοι από ιερή συγκίνηση και εθνική υπερηφάνεια, έχουμε ιερά υποχρέωση και ιστορικό χρέος, να μιλήσουμε για τον σπουδαίο και διδακτικό, συνάμα, ρόλο της

¹⁰⁵² Ι. Χατζηφώτης, *Η Εκκλησία στον Αγώνα του Σαραντα*, έκδ. Ατλαντίς, Αθήναι 1982, σ. 124.

¹⁰⁵³ (Ματθ. 7, 25).

Ορθόδοξης Εκκλησίας και του Ελληνικού Έθνους στην εποποιία του 1940, με πλήρη σύμπνοια και συνεργασία.

Σε μια εποχή, που ξηλώνεται το εικονοστάσι των αξιών, ήτοι, όσο ποτέ άλλοτε, επιχειρείται η χαλύβδωση, η αμφισβήτηση, η αλλοίωση και η περιχαράκωση της συνόλου ιστορίας. Σε μια περίοδο, όπου πραγματοποιείται η παραποίηση και παρερμηνεία, συνάμα, των ιστορικών γεγονότων, ως δούρειος ίππος, ποδοπατώντας τις αξίες του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας, η Ελληνοορθόδοξη εορτή της 28^{ης} Οκτωβρίου, αποτελεί, κατ' έτος, σπουδαία ευκαιρία ενίσχυσης της ιστορικής και συλλογικής μας μνήμης.

Μας δίνεται η δυνατότητα ν' ανατρέξουμε στην δύσκολη, αλλά και στην καθόλα ηρωϊκή εκείνη περίοδο του έτους 1940¹⁰⁵⁴, ώστε να καταδείξουμε την ηρωϊκή στάση των σεβασμίων κληρικών και των ευλαβών λαϊκών πολεμιστών, οι οποίοι συνεργάστηκαν και εργάστηκαν, άοκνα, για την ελευθερία, την ακεραιότητα και την ασφάλεια της Πατρίδος μας. Το παράδειγμα της γενιάς του 1940 αποτελεί βαριά κληρονομιά και πολύτιμο οδηγό. Ηθικό χρέος μας είναι να το τιμούμε, ακολουθώντας το στην πράξη.

¹⁰⁵⁴ Αναστ. Δάρδας, *Ένα απλοϊκό Δοξαστικό στην εποποιία του 1941-1941*, ανάτυπο, ό.π., σ. 1-7.

ISSN 2945-0683